

A FELNŐTTÉ VÁLÁS ÉLETÚTTÍPUSAI, ELŐZMÉNYEI ÉS KIMENETEI A 2000-ES ÉVEKBEN MAGYARORSZÁGON

Murinkó Lívია

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmányban a felnőtté válás életúttípusait, társadalmi-gazdasági hátterét és kimeneteit vizsgáljuk a 2000-es évek Magyarországon. Az elemzéshez az Életünk fordulópontjai panelkutatás (a magyar Generations and Gender Survey) 1–4. hullámainak (2001–2012) adatait használjuk. Az 1981–1983-as születési kohorsz életútját követjük nyomon 18–20 és 29–31 éves koruk között. A kétlépéses, látens osztályelemzés módszerével azonosított látens életúttípusok jellemzését követően röviden ismertetjük az egyes típusok társadalmi-gazdasági hátterét (előzmények), valamint a különböző utat bejárt fiatalok elért életkörülményeit (kimenetek).

A felnőtté válás négy eltérő útját azonosítottuk. A kitolódó tanulás utáni késői családalapítás a leggyakoribb (51%). A korai munkavállalás és a késői családalapítás a fiatalok 24%-ára, a korai családalapítás 17%-ára jellemző. A felnőtté válás hagyományos modelljét megtestesítő iskolázott életút családdal a legritkább (9%). A négy életúttípus eltérő előzményekkel és kimenetekkel jellemezhető. A „túl korai” önállósodás és a posztadolescens életszakaszban való „bennrekedés” egyaránt összefügghet társadalmi hátrányokkal, míg a standard „iskolázott életút családdal” a legelőnyösebb társadalmi-gazdasági hátterűek körében a leggyakoribb és ennek a csoportnak a legjobb az elért helyzete is.

Tárgyszavak: felnőtté válás, életútelemzés, látens osztályelemzés, Életünk fordulópontjai, Generations and Gender Survey

Murinkó Lívია, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

E-mail: murinko@demografia.hu

BEVEZETŐ

Az elmúlt évtizedekben a felnőtté válás folyamata Európa-szerte és Magyarországon is átalakult. A felnőtté válás eléréséhez hagyományosan fontosnak tartott életesemények sok fiatal életében egyre későbbre tolódtak, vagy esetleg be sem következtek. A felnőtté válás folyamata meghosszabbodott, nőtt az életutak változatossága, szabálytalansága, vagyis összességében megváltozott a felnőtté válás mikéntje (pl. Billari and Liefbroer, 2010; Furstenberg et al., 2003, 2004; Liefbroer, 1999; Settersten, 2006; Shanahan, 2000; Somlai, 2007, 2010; Wallace and Kovatcheva, 1998).

Az említett változásokat felismerve az ezredfordulót követően megszapordtak azok az elemzések, amelyek az életút kutatás nézőpontjából kiindulva kvantitatív módszerekkel vizsgálták a felnőtté válás többdimenziós folyamatát. A két leggyakrabban alkalmazott holisztikus módszer a szekvenciaelemzés (Billari, 2001) és a látens osztályelemzés (Macmillan and Eliason, 2003), amelyek célja tipikus életutak azonosítása és jellemzése. E módszerek terjedésének két alapvető feltétele, hogy rendelkezésre álljanak a viszonylag összetett statisztikai módszereket kezelni képes szoftverek és a megfelelő – a fiatal felnőttek életútját több dimenzióban jellemző, követéses vagy retrospektív – survey adatok.

A szekvenciaelemzést alkalmazó, viszonylag friss tanulmányok gyakran hasonlítják össze több ország fiataljainak és/vagy több kohorsznak az életútját. Például Elzinga és Liefbroer (2007) tizenkilenc, nagyrészt európai országot vizsgált; Lesnard, Cousteaux, Chanvriat és Le Hay (2016) húsz, Schwanitz (2017) pedig nyolc európai országot hasonlított össze. Mindhárom elemzésben szerepelt Magyarország is. Ezen elemzések korlátját egyrészt az jelenti, hogy gyakran idősebb kohorszokat, a második világháború utáni évtizedekben születetteket elemzik, és ritkán szolgáltatnak információt az új évezred fejleményeiről. Másrészt a felnőtté válás típusait nem országonként állapítják meg, így az egyes országok sajátos mintázataira kevés információval szolgálnak. A felnőtté válás életútszemléletű, többdimenziós vizsgálatának másik fontos módszerét, a látens osztályelemzést használó empirikus munkák pedig szinte kizárólag egyesült államokbeli adatok felhasználásával készültek (pl. Amato et al., 2008; Macmillan and Billari, 2012; Macmillan and Copher, 2005; Macmillan and Eliason, 2003; Manzoni, 2016; Oesterle et al., 2010; Osgood et al., 2005); Skogbrott Birkeland és szerzőtársai (2014) norvég kutatásának kivételével.

A felnőtté válás folyamatát érintő változások fényében Magyarországon is sokan és sokféleképpen vizsgálták, hogyan élnek a fiatalok. Számptalan pillanat-

felvétel készült az életkörülményeiről, a vágyaikról, a terveikről vagy a felnőtté válás egy-egy kulcseményéről.¹ Azonban tudomásunk szerint magyar adatokon ezidáig nem végeztek a felnőtté válás folyamatának több dimenzióját egyszerre megragadó elemzést.²

Jelen elemzés tehát azáltal gazdagítja a téma irodalmát, hogy nem egy-egy elemét emeli ki a felnőtté válás folyamatának, illetve a fiatalok élethelyzetének, nem csupán egy keresztmetszeti képet ad, hanem egy dinamikus és többdimenziós nézőpontot alkalmazva mutatja be, hogy a 2000-es évek magyarországi fiataljai hogyan váltak felnőtté.

Szintén újdonságot jelent a magyar fiatalok esetében az életúttípusok előzményeinek és kimeneteinek vizsgálata. A gyermekkori életkörülmények és a családi háttér befolyásolja a felnövekvő fiatalok életútját, önállóvá válásuk folyamatát; közvetlen és közvetett módon hat az iskolai pályafutásukra, a munkaerőpiacra történő belépésükre, a saját háztartás kialakítására és a családalapításra. A felnőtté válás során a fiatalok által hozott döntések és választások (vagy azok hiánya) pedig évtizedeken át kihatással lesznek a későbbi életükre (Lui et al., 2014). A téma fontossága ellenére kevés olyan elemzést találunk, amely összekapcsolja az életúttípusok azonosítását azok előzményeinek és kimeneteinek vizsgálatával, valószínűleg a szükséges követéses adatfelvételek kis száma miatt. Ilyen elemzést végeztek például finn (Räikkönen et al., 2012; Salmela-Aro et al., 2014), norvég (Skogbrott Birkeland et al., 2014) és egyesült államokbeli (Amato et al., 2008; Lui et al., 2014; Mortimer, 2012; Oesterle et al., 2010; Osgood et al., 2005) adatokon.

Az elemzés célja, hogy azonosítsuk az életút 18 és 31 éves kor közé eső szakaszának jellemző típusait az iskolatörténet, a munkavállalás, a szülőkkal való együttélés, a párkapcsolatok, valamint a gyermekvállalás változásai alapján. Szerepátmenetek segítségével jellemezzük a különböző életúttípusokat, majd leírjuk a 18–20 éves korban jellemző háttérüket és a 29–31 éves korra elért helyzetüket demográfiai, társadalmi-gazdasági jellemzőik, egészségük, jóllétük, értékeik és terveik szempontjából. Ehhez olyan nézőpontot, adatot és módszert alkalmazunk, amelyek többdimenziós folyamatként tekintenek a felnőtté válásra, és figyelembe veszik, hogy a fiatalok eltérő életutakat járnak be. Az elemzést

¹ Ilyen például a négyévenkénti, nagymintás „Ifjúság” kutatássorozat (Bauer és Szabó, 2005; Szabó és Bauer, 2009; Szabó et al., 2002; Székely, 2013; Székely és Szabó, 2016).

² Hasonlóval próbálkozott Bognár (2007), aki – az Életünk fordulópontjai adatfelvétel első hulláma retrospektív adatainak felhasználásával – a destandardizáció jeleit kereste a magyar fiatalok felnőtté válási folyamatának utóbbi évtizedekben bekövetkezett átalakulásában. Klaszterelemzés segítségével tipikus élethelyzeteket azonosított 25 és 30 éves életkorban, több egymást követő kohorszban, azonban nem kapcsolta egybe az egyes életkorokban megtapasztalt átmeneteket életúttípusokká.

az Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatain végezzük. Az 1981 és 1983 között született kohorsz életútját követjük nyomon 18 és 31 éves koruk között kétlépcsős, látens osztályelemzés segítségével.

ELMÉLETI KERETEK

Elhúzódó felnőtté válás és életút

A felnőtté válással foglalkozó kutatók egyet értenek abban, hogy a fejlett világ országaiban az elmúlt évtizedek strukturális és értékbeli változásainak következtében a felnőtté válás folyamata jelentősen átalakult (pl. Billari and Liefbroer, 2010; Furstenberg et al., 2003, 2004; Liefbroer, 1999; Settersten, 2006; Shanahan, 2000; Somlai, 2007, 2010; Wallace and Kovatcheva, 1998). A megváltozott társadalmi és gazdasági körülmények között mást jelent felnőtté válni és felnőttnek lenni napjainkban, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Későbbre tolódott és nehezebben meghatározható a felnőtt státusz elérésének életkora. A fiatalok különböző életkorokban érik el a felnőtttség egyes dimenzióit (ha egyáltalán el érik azokat): a felnőtté válás nem egy egyszeri lépés, hanem egy fokozatos és többdimenziós átmenet, amelynek a mérföldkövei (a szülővé válás kivételével) visszafordíthatók. A korábbi standard életutak destandardizálódtak és heterogénebbé váltak: a standard életút szakaszai, az egyes életszakaszokra jellemző fontos eseményei, azok meghatározott időzítése és sorrendje a népesség egyre kisebb részére jellemzők, jelentős egyéni eltéréseket mutatnak és egyre különbözőbb időtartamokat ölelnek fel (Brückner and Mayer, 2004; Liefbroer, 1999).

A felnőtté válás mint folyamat tanulmányozása során leggyakrabban az életútszemlélet (*life course approach*) elméleti keretét hívják segítségül. A megközelítés szerint a felnőtté válás – és az életút egésze – meghatározható bizonyos társadalmi szerepek egymással kölcsönösen összefüggő, időben kibontakozó pályáiként (*trajectories*). Ezek során a személyes döntések és a közvetlen környezet mellett a tágabb társadalmi, gazdasági és kulturális kontextus is formálja azt, hogy a fiatalok mely szerepeket mikor és milyen sorrendben veszik fel, és hogyan lépnek be, haladnak át és lépnek ki bizonyos társadalmi intézményekből. Az életút tehát felfogható bizonyos társadalmi szerepkonfigurációk és az azok közötti átmenetek sorozatának, amelyek az élet több, egymással összefüggő dimenziójában bontakoznak ki (Elder, 1985; Macmillan and Copher, 2005).

A szociológiában és a demográfiában hagyományosan alkalmazott életútszemléletű megközelítés szerint tehát a serdülők életútátmenetek, vagy-

is bizonyos szerepek átvétele révén válnak felnőtté (George, 1993; Hogan and Astone, 1986; Modell et al., 1976). A tanulmányaik befejezése és a munkaerőpiacra történő belépés révén az eltartott, függő helyzetű diákból társadalmilag és pénzügyileg független munkavállalóvá válnak. A szülői házból való elköltözést követően önálló lakhatást alakítanak ki. Tartós párkapcsolatot, élettársi együttélést kezdenek és/vagy megházasodnak, ezáltal az egyedülálló fiatalokból élet- vagy házastársak lesznek. Végül a gyermekvállalás révén az addig gyermektelekekből szülővé válnak. A felnőtté válás demográfiai szakirodalmának nagy része ezen öt életesemény időzítésével, sorrendjével, meghatározó tényezőikkel és következményeikkel foglalkozik. Az egyes átmeneteket azonban gyakran önállóan vizsgálják, vagy pedig egy-egy keresztmetszeti vizsgálat segítségével elemzik a köztük található összefüggéseket.

A felnőtté válás életútátmeneteket középpontba állító megközelítéssel szemben megfogalmazódnak kritikák is (pl. Arnett, 2000; Manzoni, 2016; Robette, 2010). A fő ellenvetésük az, hogy a hagyományos megközelítés nem veszi figyelembe, hogy bizonyos átmenetek visszafordíthatók, egyes eseményeket nem mindenki él át, és az átmenetek gyakran fokozatosak. Például a szülői házból való elköltözés, az iskolából a munkába való átmenet, valamint az első élettársi kapcsolat kialakítása gyakran nem egyik napról a másikra történő átmenetek, hanem önmagában is összetett folyamatok, amelyeket átmeneti, részleges önállósággal járó epizódok egymásutánja jellemezhet. Elemzések azonban azt mutatják, hogy a felnőtttség hagyományos markerei továbbra is fontosak ahhoz, hogy valaki felnőttnek érezze magát (Shanahan et al., 2005).³

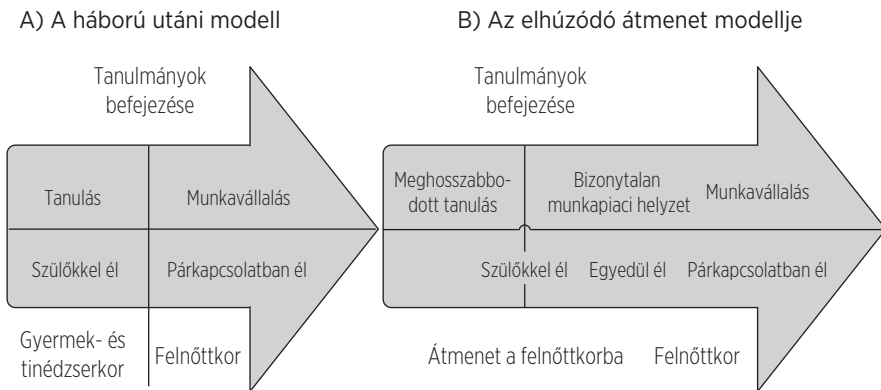
A felnőtté válás átalakulásával kapcsolatos elméleti megközelítések teljes körű ismertetésére nem vállalkozunk – ehelyett egy olyan modellt mutatunk be, amely a fentebb tárgyalt szerepátmenetek segítségével illusztrálja, hogyan alakult át a felnőtté válás folyamata. Galland (2004) két modellt dolgozott ki a felnőtté válás jellemző mintázatára, amely a fejlett országok (Nyugat-Európa) fiataljait az 1950–1960-as évektől kezdődően jellemzi (*1. ábra*). A modell első sorban a férfiak tipikus életútját jeleníti meg. A „háború utáni modell”-ben (A) élesen elkülönült egymástól a magán és a nyilvános szféra, valamint a gyermek-/tinédzserkor és a felnőttkor. A nyilvános szférában a fiatalok a kötelező tanulmányaik befejezését követően beléptek a munkaerőpiacra és anyagilag függetlené váltak. Ezzel egyidejűleg történtek a magánszféra változásai: a tanulmányok

³ A felnőtté válás szerepalapú megközelítése mellett az önmeghatározás (felnőttnek tekinti-e magát a fiatal) és a pszichológiai szempontok (pl. önálló döntéshozatal, felelősségvállalás) is lényegesek ahhoz, hogy valaki a saját maga és a társadalom szemében is felnőtté váljon (pl. Arnett, 2000; Vaskovics, 2000; illetve lásd Murinkó, 2010 összefoglalását).

befejezése után a fiatalok elköltöztek a szülői háztartásból, megházasodtak és családot alapítottak. A felnőtté válás lineáris volt, az események sorrendje és időzítése egy meghatározott, standard mintát követett.

Ez a minta a rákövetkező évtizedekben megváltozott, a felnőtté válás időszaka időben kitolódott, és főleg a végpontja bizonytalanná vált („elhúzódó átmenet modellje”, B). Az iskolával, a munkával, a párkapcsolatokkal és a családdal kapcsolatos események közötti kapcsolat meglazult. A tanulási idő meghosszabbodott, sokan felsőfokú tanulmányokat is végeznek. A tartós munkavállalást gyakran megelőzi egy bizonytalan munkaerőpiaci helyzettel jellemezhető időszak (munkanélküliség, részmunkaidős állások vagy határozott idejű szerződések). A tanulási időszak kitolódása, a biztos munkahely hiánya és az anyagi függetlenség megszerzésének nehézsége sokak számára hátráltatja a magán-szférában történő önállósodást, az önálló lakhatást és a családalapítást. Gyakori, hogy a párkapcsolat kialakítását megelőzi egy olyan időszak, amikor a fiatal már a szüleitől függetlenül, egyedül él.

1. ábra: A felnőtté válás két elméleti modellje

Forrás: Galland, 2004, 137. és 151. o., saját fordítás.

A felnőtté válás folyamata olyannyira átalakult, hogy számos szerző szerint a kamaszkor és a felnőttkor közötti elhúzódó átmenet intézményesült és immár egy önálló életútszakasznak tekinthető (Arnett, 2000; Côté, 2000; Furstenberg et al., 2004; Keniston, 1968; Klein, 1990). Az ebben az életszakaszban járó, már nagykorú fiatalok még nem léptek be minden olyan státuszba, amelyeket rendszerint a felnőtté válással azonosítanak: halasztják a családalapítást, különösen a gyermekvállalást, tanulnak, a szüleikkel élnek vagy visszaköltöznek a szülői ház-

tartásba, és nincs tartós, teljes munkaidejű állásuk. A serdülőkor és a felnőttkor közé beékelődő átmeneti időszakra – amikor a fiatalok, bár jogilag felnőttnek számítanak, sok szempontból mégsem azok – különböző elnevezések születtek. Kenniston (1968) és utána sokan mások, így például Vaskovics (2000) *posztadoleszcenciának*, Klein (1990) ifjúságnak (*youth*), Arnett (2000) kibontakozó felnőtttségnek (*emerging adulthood*), Côté (2000) fiatalságnak (*youthood*), Somlai (2007) *új ifjúságnak* nevezte az életútnak ezt a szakaszát.

Nem egységes a meghosszabbodott felnőtté válás megítélése. Az egyik diskurzus szerint a fiatalok nem akarnak felnőni, kerülik a felelősségvállalást és halogatják a fontos életeseményeket, miközben a lehető legtovább használják a szülői erőforrásokat és igénybe veszik a szülői ház, a „mama hotel” kényelmét (Arnett, 2000; Herms-Bohnhoff, 1993). A másik diskurzus az elhúzódozó felnőtté válást egy, a megváltozott lehetőségekre és a bizonytalanságra adott racionális válasznak, a gazdasági nehézségekkel és bizonytalansággal szembesülő fiatalok kényszerű megküzdési stratégiájának tekinti (Côté and Bynner, 2008). A választási lehetőségek, az életútopciónak megszaporodása kitérít a fiatalok előtt álló lehetőségeket, ugyanakkor kiszámíthatatlan, hogy milyen rövid- és hosszútávú következményei lesznek a döntéseiknek (Mills and Blossfeld, 2003). Ez növeli a bizonytalanságérzést és az identitásválságot, amely egyébként is az erre az életszakaszra jellemző krízis, az ún. kapunyitási pánik jellemzője (Robbins and Wilner, 2001).

Társadalmi különbségek, előzmények és kimenetek

Az életutak heterogénebbé válásával még inkább jellemzővé vált, hogy a felnőtté válás a különböző társadalmi-gazdasági háttérű fiatalok számára igen eltérő életutakat jelent, és a posztadolescens életszakasz hossza is jelentős egyéni különbségeket mutat. A fiatalok életútja a családi háttér és a maguk az érintettek által – a szűkebb és a tágabb környezet nyújtotta lehetőségek, korlátok és személyes preferenciák kontextusában – meghozott döntések kölcsönhatása révén formálódik. A felnőtté válás (ebben az értelemben is) egy kritikus jelentőségű életszakasz, mert a folyamat során felhalmozódó előnyök és hátrányok befolyásolják az egyén későbbi lehetőségeit, erőforrásait, egészségét és jóllétét (Arnett, 2000; Furstenberg, 2008; Lui et al., 2014; Mortimer, 2012).

A felnőtté válás során kiemelkedő szerepe van a szülők felől érkező transzfereknek. Elengedhetetlen a szülői támogatás azokban az életszakaszokban, amikor a fiatal még a tanulmányait folytatja, esetleg vállalkozni kezd, de nagy

szükség van a szülők által a fiataloknak nyújtott anyagi, lakhatási és érzelmi segítségre az olyan krízishelyzetekben is, mint az állás elvesztése vagy egy válás. Az egyedülállók esetén ez különösen igaz, mert ők nem támaszkodhatnak a partnerük támogatására (Mortimer, 2012).

Lényeges kérdés tehát, hogy mit tudunk a felnőtté válás társadalmi különbségeiről. Ami a szülői háttér hatását illeti, a tizenéves koruk végén járó fiatalok igen eltérő erőforrások, lehetőségek és készségek birtokában érkeznek a felnőtté válás küszöbére (Furstenberg, 2008). A nemzetközi elméleti szakirodalom szerint azok számára lehet hosszabb a posztadolescencia, akiket anyagilag támogatnak a szüleik, akik körül erősebb a védőháló, így megengedhetik maguknak, hogy viszonylag sok időt szenteljenek a tanulásnak, a személyes fejlődés és kísérletezés átmeneti időszakának, mielőtt eldöntik, milyen felnőtt szerepet választanak (Arnett, 2000; Schoon, 2014). A hátrányosabb helyzetben levők pedig „gyorsabban felnőnek”, mert korán rákényszerülnek, hogy az iskolapadot elhagyva munkát vállaljanak, illetve a korai gyermekvállalás is jóval gyakoribb a körükben (Furstenberg et al., 2004). Ugyanakkor ellentétes irányú összefüggés is elképzelhető: lehetséges, hogy a fiatalok részéről nem egy tudatos, a körülményektől függetlenül meghozott döntés a felnőtt szerepek átvételének halasztása, hanem a hátrányosabb helyzetben lévők a megfelelő erőforrások híján nem tudnak a felnőtté válással összekapcsolt szerepekbe lépni (Côté and Bynner, 2008).

Elder (1975) szerint létezik a felnőtt szerepek átvételének egy „ideális” életkora, vagyis kevésbé sikeresek a felnőtt társadalomba történő beilleszkedésben azok, akik a kortársaikhoz képest túl korán vagy túl későn veszik át ezeket a szerepeket. A korán felnőtté válók – pszichoszociális és társadalmi-gazdasági erőforrások tekintetében is – kevésbé állhatnak készen a felnőtt kötelezettségekre. Azok pedig, akik későn válnak felnőtté, túl sok időt töltöttek a félig önálló, átmeneti helyzetekben, emiatt már nehezebben tudnak alkalmazkodni a felnőtt szerepekhez. Már önmagában az is hátrányt okozhat, ha a fiatalok a többségtől eltérő, esetleg deviánsnak tartott életkorban élik át az eseményeket, így azok kevésbé esnek egybe más szerepátmeneteikkel vagy az intézményes struktúra elvárásaival. Annak is negatív hatása lehet, ha nem a megszokott sorrendben élik át a fiatalok a szerepátmeneteket, így esetleg kevésbé tudják kezelni az egyes szerepekkel kapcsolatos eltérő elvárásokat (Elder, 1975).

A túl korai és a túl késői átmeneteknek tehát egyaránt lehetnek negatív következményei, annak ellenére, hogy a felnőtté válás folyamata nagymértékben destandardizálódott és az életkori normák gyengültek. Empirikus kutatási eredmények szerint azoknak a legkedvezőbb az elért helyzete, akik a felnőtté válás „normatív” útját járták be (Mortimer, 2012). A felnőtt szerepek korai átvétele

(korai gyermekvállalás, iskolaelhagyás és munkavállalás) gyakran viszonylag alacsony felnőttkori státusszal kapcsolódik össze, a későn átélt szerepátmenetek (elsősorban az elhúzódo tanulás tovagyrúzó hatása miatt) pedig előnyösebb felnőtt státusszal hozhatók összefüggésbe (Lui et al., 2014; Mortimer, 2012).

A FELNÖTTÉ VÁLÁS KERETEI ÉS JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON

Családalapítás, iskola-munka átmenet és lakhatás

Magyarországon 1989–1990 után a politikai rendszerváltás és a gazdaság mélyreható átalakulása következtében a felnőtté válás küszöbén álló fiatalok egy gyökeresen megváltozott gazdasági és társadalmi környezettel szembesültek (Domonkos, 2010; Macura and Mochizuki-Sternberg, 1999). A gazdasági válság, az anyagi és foglalkoztatási bizonytalanság demográfiai következményekkel is járt: a változások hozzájárultak ahhoz, hogy radikálisan lecsökkent a termékenység, kitolódott a szülővé válás életkora, megnőtt a házasságon kívüli születések aránya, csökkent a házasodási kedv és népszerűvé váltak az élettársi kapcsolatok. A gazdasági visszaesés, a munkanélküliség, a stabil foglalkoztatottság hiánya, a fiatalok és a szüleik anyagi bizonytalansága az önálló háztartás kialakításának időzítésére is hatással voltak, késleltetve az anyagi függetlenség megteremtését és az önálló háztartás kialakítását (Beck and Beck-Gernsheim, 2002).

Az 1990-et követő két évtizedben a családalapítás az egyéni életútban kitolódott, a fiatalok körében elterjedtek az élettársi kapcsolatok, csökkent a termékenység (Spéder, 2005). Az átlagos házasságkötési életkor a nők körében 22-ről 28,7-re, a férfiak esetében 24,7-ről 31,4 évre nőtt 1990 és 2010 között, miközben egyre többen sosem kötnek házasságot. A nők esetében az első gyermek vállalásának átlagos életkora 1990-ben 23, 20 év múlva 28,2 év volt. A házasságon kívüli születések aránya ugyanebben az időszakban 13,1%-ról 40,8%-ra nőtt (Központi Statisztikai Hivatal [KSH], 2016).

Az 1990-es években megjelent az (ifjúsági) munkanélküliség, és bizonyos csoportok, különösen az alacsony végzettségűek körében tartóssá vált. A tanulmányok befejezése után nehezebbé, egyesek számára szinte lehetetlenné vált a munkaerőpiacra történő belépés. Az első állások gyakran bizonytalanok és rosszul fizetettek voltak. A helyzetre válaszul a fiatalok egy része kitolta a tanulmányi idejét, amelyet a felsőoktatási expanzió lehetővé is tett (Bukodi and Róbert, 2005; Laki, 2006). Az 1990-es évek töretlen felsőoktatási bővülése kö-

vetkeztében a hallgatók lakosságárányos száma 1990 és 2008 között a négyeszeresére nőtt, ezen belül főként a nem nappali tagozatosoké (levelező, távoktatás és esti képzések) emelkedett dinamikusan (Kozma, 2010). Az iskolai tanulmányok várható hossza 1990 óta 13,8 évről 17,8 évre nőtt, azaz egy 7 évesen iskolát kezdő gyermek 21 éves kor helyett várhatóan 25 évesen fejezi be a tanulmányait (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2000, 2010). A felsőoktatási expanzió 2008 után megtört (Híves és Kozma, 2014), ugyanakkor egyre többen vesznek részt egyéb képzési formákban (középfokú vagy felsőfokú szakképzések, egyéb tanfolyamok stb.) (Széll és Nagy, 2018). Az expanzió ellenére a társadalmi háttér erősen és egyre inkább meghatározza a fiatalok iskolai életútját, és az alacsony végzettségű apák gyermekei alacsony és csökkenő eséllyel tanulnak tovább az oktatási rendszer magasabb szintjein (Széll és Nagy, 2018).

Az oktatási rendszerből történő kilépés és a munkaerő-piaci integráció közötti átmeneti időszak az 1990-es években meghosszabbodott (Vincze, 2012). A korábban lineárisnak tekinthető, kiszámítható iskola-munka életút töredezetté és sokszínűvé vált. Az egyes oktatási szintekhez tartozó képzések, majd az iskolapadból a munkaerőpiacra való átlépés már nem feltétlenül lineárisan követik egymást, hanem hosszabb-rövidebb megszakítások, különféle képzések, tanulmányokkal egyidejű munkavállalás, külföldi tapasztalatszerzés jellemzik, amelyek néhol váltogatva, néhol párhuzamosan jelennek meg a fiatalok életében (Nyüsti, 2013; Széll és Nagy, 2018). A fiatalok jelentős része tanulmányai befejezése után egy ideig munka nélkül marad, és különösen az alacsonyabb végzettségűekre jellemző, hogy hosszabb idő elteltével tudnak csak munkába állni (Bene et al., 2018).

A rendszerváltás után a fiatalok lakáshoz jutásában korábban meglévő problémák és feszültségek sem oldódtak meg, sőt, újabakkal gazdagodtak. A szociális lakhatáshoz való hozzáférés korlátozott és a családokat részesíti előnyben. A magánbérlet drága és általában nem jelent hosszú távú megoldást. A saját lakáshoz jutás leggyakoribb, gyakran az egyetlen módja a magántulajdon. Egyéni vagy családi erőforrások nélkül a fiatalok elhalasztják vagy lemondanak arról, hogy elköltözzenek a szülői házból (Murinkó, 2009; Spéder et al., 2009). Az állami és a banki szektor a rendszerváltást követően gyakorlatilag kivonult a lakásfinanszírozásból, és mintegy tíz év elteltével jelent meg újra. A fiatalok 2000 és 2008 között javuló otthonteremtési lehetőségeiben a lakáshitelezés kiszélesedése játszotta a főszerepet (KSH, 2012). A lakásberuházás és a -hitelezés 1999 után meredek emelkedésnek indult (KSH, 2005), majd 2009-től a pénzügyi válság hatására visszaesett (KSH, 2012).

A 2000-es években a szülői háztartásból való elköltözés medián életkora a nők esetében 25, a férfiak körében 27 év volt, 35 éves korukig a nők 81, a férfiak 77%-a elhagyta a szülői házat (bár egy részük később visszatért oda) (Murinkó, 2009). A húszas éveikben járó fiatalokkal szemben a szüleikkel élő harmincas (vagy még idősebb) felnőtt gyermekek esetében az együttélés egyre inkább a megélhetési és lakáshoz jutási nehézségekre válaszoló adaptációs stratégia (Ahmed and Emigh, 2005; de Jong Gierveld et al., 2002), vagy krízishelyzetekben (pl. válás, munkanélküliség) igénybe vett „biztonsági háló” (Monostori és Murinkó, 2018).

A 2009-ben kibontakozó gazdasági válság nemcsak a lakáshoz jutás szempontjából érintette hátrányosan a fiatalok (és az egész társadalom) lehetőségeit. Jelentősen emelkedett a fiatalok körében a munkanélküliség, és nőtt a szüleikkel együtt élők aránya (Medgyesi és Nagy, 2014). A válság éveiben a fiatalokat a népesség egészéhez képest gyakrabban érintette a munkanélküliség, az átlagosnál hosszabb ideig tartott és nehezebb volt számukra az elhelyezkedés, és a személyes munkaerőpiaci helyzettel kapcsolatos várakozásaik is pesszimistábbak voltak (Gazsó, 2013). A lakásfenntartási kiadások háztartási jövedelemhez viszonyított aránya 2000 és 2009 között minden korosztályban és háztartástípusban megemelkedett, de továbbra is a felnőtt gyermekkel élő szülő(k) körében volt a legalacsonyabb, a legmagasabb pedig a fiatal- és középkorú egyedülállók esetében (KSH, 2012).

A felnőtté válás folyamatának átfogó jellemzése

Mint korábban említettük, eddig nem végeztek olyan, kifejezetten a magyarországi fiatalokra fókuszáló kvantitatív elemzést, amely a felnőtté válás összetett folyamatát az életút kutatás szempontjainak figyelembevételével, retrospektív vagy követéses panel adatok felhasználásával elemezte volna. Azonban született néhány, magyar adatokat is tartalmazó nemzetközi összehasonlító vizsgálat.

Lesnard és szerzőtársai (2016) tizennégy felnőtté válási típust azonosítottak az 1905 és 1971 között születettek 18 és 35 éves kora közötti életútjának vizsgálata alapján húsz európai országban. Magyarországon a leggyakoribb a korai felnőtté válási típus (az 1945–1959 közötti kohorsz 35%-a, az 1960-as években születettek 31%-a sorolható ide): viszonylag korán, 18–20 éves korban munkát vállaltak, elköltöztek a szülői házból, összeköltöztek egy partnerrel, házasságot kötöttek és gyermekük született. Ezen életeseményeket viszonylag rövid idő alatt átélték, hamar átvették a felnőtt szerepeket. Szintén gyakori volt a későn

munkát vállalók csoportja (kohorszonként 13–16%): az első munkavállalásuk medián életkora 21 év volt, amit viszonylag hamar követett a szülőktől független háztartás kialakítása, saját családot viszont csak a húszas éveik második felében alapítottak. A szülői házat későn (12–20%, az 1960-as kohorsz 14%-a) vagy nagyon későn elhagyók (4–8%) esetében a korai munkavállalást késői elköltözés és párkapcsolat-formálódás követte. A nagyon későn elköltözők csoportjának egynegyed része a megfigyelt időszak végén is még a szüleivel élt, és a csoport mintegy harmada nem alapított saját családot. A minta fennmaradó, nagyjából egyharmad részén tíz felnőtté válási típus osztozik, egyenként nagyon alacsony előfordulási gyakorisággal.

Schwanitz (2017) nyolc európai ország egyesített mintáján végzett szekvenciaelemzése a felnőtté válás hét típusát azonosította az 1951–1978 között születettek 18–34 éves kor közötti életeseményeinek vizsgálata során. Magyarországon a legnagyobb csoportot a szülői házat későn elhagyók (25%) alkották, akik viszonylag korán befejezték a tanulmányaikat, nagyrészt egyedülállók voltak, míg egy kis részük a szülői házban élve saját családot alapított. Hasonló arányt képviselt a „modern és független” típus (23%): az ide sorolt fiatal felnőttek korán munkába álltak, majd nem sokkal később önálló háztartást alapítottak, de párkapcsolatot csak később hoztak létre. Minden életeseményt viszonylag későre időzítettek a „tanulás élettársal” csoport tagjai (13%). Hagyományosabb mintázatot követett 13%, akik a tanulmányaik befejezése után gyorsan munkába álltak, házasságot kötöttek és gyermekük született. A „munkavállaló élettársak” (10%) korán beléptek a munkaerőpiacra, és jellemzően élettársi kapcsolatot hoztak létre. A késői átmenetekkel és függetlenséggel jellemezhető csoport (10%) kifejezetten későn alapított saját családot. A legkisebb a „lassú átmenetek inaktivitással” csoport (7%): hamar befejezték a tanulmányaikat, de kis arányban és későn álltak munkába. Az alacsony végzettségűek felülreprezentáltak a hagyományos életutat követők körében, a szülői házat későn elhagyók és a lassú inaktív csoportban, míg az átlagnál több diplomást találunk a modern és független, a késő átmenetek és függetlenség, valamint a tanulás élettársal csoportokban.

A szülői erőforrásoknak az elhúzódó felnőtté válásban betöltött hazai szerepével kapcsolatban nem egységesek az eredmények. Néhány hazai szerző arra a következtetésre jutott, hogy a kamasz- és a felnőttkor közötti átmeneti életszakasz meghosszabbodása összefügg egy új fogyasztói csoport megjelenésével és a középosztály növekedésével, tehát az elhúzódó felnőtté válás egy jóléti kiváltság, amely egyéni döntés eredménye és elsősorban a felsőbb rétegekre jellemző (Gábor, 2000). Mások szerint (Gazsó és Laki, 2004; Kapitány, 2006) az elhúzódó felnőtté válás nem a felsőbb társadalmi osztályok felől „lefelé” terjedő kiváltság,

hanem inkább egyfajta kényszer, és a posztadolescens állapot a hátrányos társadalmi helyzet következtében állandósul. A magyar helyzet ellentmondásos megítélése visszatükrözi a nemzetközi szakirodalomban fellelhető kettős megítélést (lásd Arnett, 2000 és Côté and Bynner, 2008 vitáját). Eszerint az elhúzódó felnőtté válás egy választott életforma lehet azok számára, akik (legalábbis egy ideig) nem akarják átvenni a hagyományos felnőtt szerepeket; azok számára pedig egy kényszerű helyzet, akik hiába szeretnének, nem tudnak „felnőtté válni”. Véleményem szerint a két megközelítés nem zárja ki egymást, hanem társadalmi helyzettől függően érvényesül az egyik vagy a másik összefüggés.

Az 1981–1983-as kohorsz

Az elemzés során az 1981 és 1983 között születettek életútját követtük nyomon.⁴ Mi jellemzi a kiválasztott csoportot? A korábbi évekhez képest kis lélekszámú kohorszról van szó: míg például a csúcspontot jelentő 1975-ös évben 185 ezer élveszületés történt, 1981-ben már csak 143 ezer, 1983-ban pedig 127 ezer (KSH, 2015). Egy viszonylag kis lélekszámú kohorsz pedig a bölcsődétől és az óvodától kezdve az egyetemi felvételiig, majd az álláskeresésben is kisebb konkurenciára számíthat, mint a nagyobb születési évjáratok (Easterlin, 1978).

A vizsgált kohorsz tagjai a rendszerváltás idején még csak 6–9 évesek voltak, így a múlt rendszerről csupán gyermekkori emlékeik lehetnek, a rendszerváltást követő évek válsága pedig csak a szüleik, a családjuk révén érinthette őket. Az 1990-es évek közepén, az évtized középső harmadában fejezték be általános iskolai tanulmányaikat (ha befejezték), és az ezredforduló körüli években váltak nagykorúvá. Az 1980-as évek elejének csökkenő születésszáma mellett 2000 körül folyamatosan nőtt a felsőoktatásba felvettek száma, egyre könnyebb volt egyetemre vagy főiskolára bejutni, míg a szakmunkás bizonyítványt szerzők aránya csökkent. Mire először munkát vállaltak, már evidencia volt, hogy a munkanélküliség, a munkaerőpiaci bizonytalanság sokak életútjának része. Nem születtek bele a digitális világba, de elég fiatalon találkoztak vele ahhoz, hogy otthonosan mozoghassanak benne. A korábbi kohorszokhoz képest kitágultak a lehetőségeik a tanulás, a szakma- és a párválasztás, a szabadidő eltöltése, a fogyasztás és az utazás terén – a lehetőségek kihasználásához azonban információra és erőforrásokra van szükség, amellyel nem egyformán rendelkeztek.

⁴ Ők az X és az Y generáció („Millennials”) közé beékelődő „mikrogeneráció”, akiket az internet népe „Xennials”-nak nevezett el (lásd pl. D’Souza, 2017).

A 2009-ben kezdődő gazdasági válság a húszas évek második felében érte őket, ami valószínűleg hátráltatta az önálló otthon megteremtését és a családalapítást azok körében, akik addig még nem éltek át ezeket az átmeneteket, és a munkaerőpiaci helyzetüket is negatívan érintette.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

Az elemzés célja a felnőtté válás életúttípusainak azonosítása, az egyes típusok előzményeinek és kimeneteinek vizsgálata a 2000-es évek magyarországi fiataljainak körében. Két fő kutatási kérdésre keressük a választ.

Az első kérdés arra vonatkozik, hogy a 2000-es évek Magyarországon a felnőtté válásnak milyen életúttípusai különböztethetők meg. A kérdésfeltevés abból a feltételezésből indul ki, hogy a felnőtté válási életutak sokszínűvé váltak, ezért nem csak egy, hanem több különböző életút létezik Magyarországon. A típusokat az egyes események eltérő időzítése jellemzi, és abban is eltérnek egymástól, hogy a vizsgált időszak végéig a fiatal felnőttek milyen arányban éltek át az átmeneteket. A korábbi eredmények szerint egymás mellett él egy „korai” és egy „halasztó” minta, így feltehetőleg az életút szerveződése során kialakultak olyan csoportok, akik minden átmenetet viszonylag korán, illetve akik mindet viszonylag későn élnek át, és olyanok is vannak, akik a két véglet között helyezkednek el és az egyes életesemények időzítésének különböző kombinációi jellemzők rájuk.

A második kérdés a felnőtté válás életúttípusainak társadalmi különbségeire vonatkozik. Különböznek-e társadalmi-gazdasági háttér és kimenetek szempontjából az egyes típusok? Kik „rekednek meg” egy részben felnőtt, részben gyerek helyzetben, és kik lépnek át gyorsan a felnőtt szerepekbe? Feltételezzük, hogy az előnyösebb társadalmi háttérű fiatalok körében a korai és az elhúzódozó felnőtté válás egyaránt ritkább, míg a hátrányosabb pozíció esetén gyakrabban ragadnak bent a fiatalok egy részben felnőtt állapotban, és gyakoribb az is, hogy az átlaghoz képest sokkal korábban átveszik a felnőtt szerepeket. Feltételezzük továbbá, hogy a túl korai és a túl késői felnőtté válás hozzájárul a társadalmi hátrányok továbbörökítéséhez, a harmincas életevek elejére a fiatalok elért élethelyzete is kedvezőtlenebb, mint az előnyösebb társadalmi háttérű társaiké.

A tanulmány végén pedig visszatérünk a felnőtté válás korábban ismertetett Galland-féle elméleti modelljéhez (2004), az empirikus eredményeink alapján megvizsgáljuk, hogy a magyar viszonyokra mennyire alkalmazható a modell, illetve milyen módosítások szükségesek.

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

Az Életünk fordulópontjai longitudinális adatbázisa

A fenti kutatási kérdések megválaszolásához olyan adatbázisra van szükség, amely végigköveti egy fiatal csoport életét, és részletes információt szolgáltat iskolai, munkaerőpiaci és párkapcsolati történetükről, valamint társadalmi-gazdasági helyzetük változásairól. Ezért az elemzéshez az Életünk fordulópontjai panelvizsgálat (a Generations and Gender Survey magyar adatai) 1–4. hullámaiból kialakított longitudinális adatbázist használjuk (a kutatásról részletesebben lásd Murinkó és Spéder, 2016). Az adatbázis legfőbb jellemzői az 1. táblázatban láthatók.

1. táblázat: Az Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa és az 1981–1983-as születési kohorsz almintájának legfőbb jellemzői

Adatfelvételi hullám	Adatfelvétel éve	Teljes minta		Az elemzett al minta: az 1981–1983-as születési kohorsz	
		Életkor	N	Életkor	n
1.	2001/2002	18–75	16 363	18–20	1 000
2.	2004/2005	21–78	13 540	21–23	827
3.	2008/2009	25–82	10 641	25–27	625
4.	2012/2013	29–86	8 103	29–31	428

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, n = 1000, saját számítás.

Az elemzésben az 1981–1983-as születési kohorsz, vagyis a 2001-es első hullám időpontjában 18–20 éves fiatalok életútját követtük nyomon (n = 1000 fő), akik a negyedik hullámra 29–31 évesek lettek. Az elemzett almintába bekerült minden válaszadó, aki a kiválasztott születési kohorsz tagja és legalább az első kérdezési hullámban részt vett. A második vagy későbbi hullámokban lemorzsolódó mintatagok fiatal felnőtt életútjának csak egy részét ismerjük, de a típusalkotásban ezeket az információkat is felhasználjuk. Súlyozott eredményeket közlünk.

Szerepátmenetek és típusalkotás

Az elemzés célja a felnőtté válási folyamat típusainak azonosítása és jellemzése, ezért olyan módszerre van szükség, amely egy többdimenziós folyamatként kezeli a felnőtté válást, és amely meg tudja ragadni az életutak sokféleségét. Több időpontban, az életútjuk eltérő szakaszaiban figyeljük meg a válaszadóinkat. Nem egyetlen életút-átmenetet vizsgálunk, hanem az átmenetek sorozatát, amelyet a vizsgált személyek eltérő sorrendben és más-más életkorban élnek át (egy részük pedig nem is éli át mindegyiket a megfigyelési időszak végéig). Az elemzés során a kétlépéses, látens osztályelemzés módszerét alkalmazzuk, amely a látens osztályelemzés (*latent class analysis*, LCA) életútelemzésre kialakított speciális változata (Macmillan and Eliason, 2003).⁵ Az elemzést a Stata statisztikai szoftverhez írt LCA Stata plug-in 1.2.1-es verziója segítségével futtatuk le (Lanza et al., 2018).

Az LCA lényege, hogy az egyéneket kategoriális megfigyelt változók alapján látens, nem megfigyelhető csoportokba sorolja. Az eljárás célja, hogy minden egyén esetében megbecsülje az adott osztályba tartozás valószínűségét. Esetünkben a megfigyelt változók a felnőtté válás objektív dimenziói. A felnőtté váláshoz kapcsolódó szerepek átvételét öt kétértékű változóval mértük, amelyek mind a négy kérdezési hullámban rendelkezésre állnak:

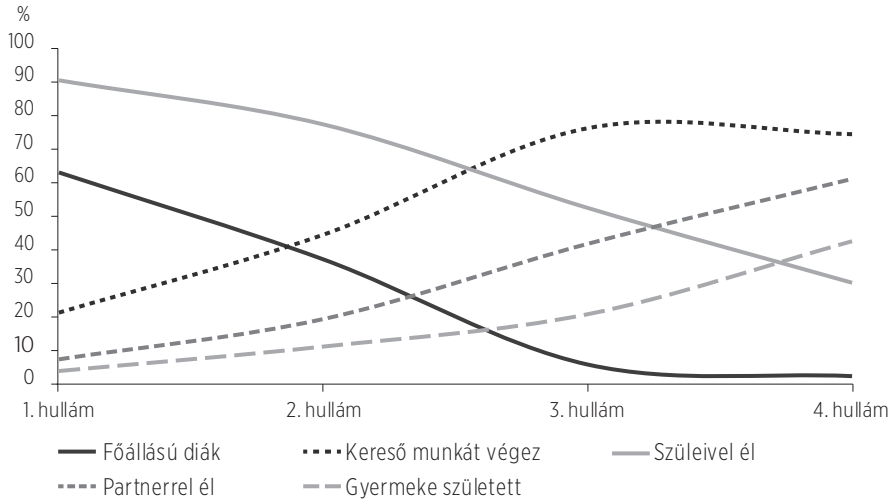
1. főállású (nappali tagozatos) diák-e,
2. végez-e kereső munkát (akár alkalmazottként, akár vállalkozóként, akár tanulás vagy gyermekgondozási szabadság mellett, alkalmi vagy rendszeres jelleggel⁶),
3. egy háztartásban él-e az egyik vagy mindkét (vér szerinti) szülőjével,
4. van-e élettársa vagy házastársa, valamint
5. született-e gyermeke.

A látens osztályelemzéshez felhasznált szerepátmeneteket megtapasztalók arányát a 2. *ábra* tartalmazza.

⁵ Az érdeklődő olvasó Collins és Lanza (2010), valamint Hagenaars és McCutcheon (2002) kötetéből, magyar nyelven pedig Füstös és szerzőtársai (2004, 228–244. o.) munkájából tájékozódhat az LCA módszeréről. Szimulációs vizsgálatok szerint az LCA hatékonyabban azonosítja az életúttípusokat, mint a klaszterelemzés (Magidson and Vermunt, 2002), és hasonlóan hatékony, mint a szekvenciaelemzés (Barban and Billari, 2012).

⁶ Az almintánkban a kereső munkát végzők döntő többsége, 90–95%-a főállású alkalmazott vagy vállalkozó.

2. ábra: A vizsgált szerepátmeneteket az adott kérdezési hullámban meg tapasztalók aránya

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, n = 1000, saját számítás.

A látens életúttípusokat két lépésben határozzuk meg – mindkét lépésben látens osztályelemzést alkalmazunk. Először látens szerepkészleteket, élethelyzettípusokat azonosítunk az egyes életkorokban betöltött szerepek alapján. Ezt a lépést a panelkutatás minden egyes hullámára külön-külön elvégezzük (keresztmetszeti elemzés). A második lépésben pedig a négy kutatási hullám teljes idejét átölelő látens életúttípusokat keresünk az első lépésben azonosított látens szerepkészletek közötti átmenetek alapján (panelemelés). A látens osztályelemzés egymást követő öt lépésének modellstatistikáit – amelyek alapján az osztályok számát meghatároztuk – a Melléklet *M1. táblázata* tartalmazza.

Előzmények és kimenetek vizsgálata

Az elemzés második részében a vizsgált fiatalok élethelyzetét a felnőtté válás folyamatának elején jellemezzük. A négy életúttípus előzményeit az elemzés kiinduló időpontjában, a válaszadók 18–20 éves korában mérjük, a családi háttér retrospektív változói pedig még korábbra, a 16 éves korig tartó időszakra vonatkoznak. A kibocsátó családi háttér mérésére a következő változókat használjuk. A szülők iskolai végzettségéhez a magasabban iskolázott szülő végzettségét

vesszük figyelembe. A származási család összetétele változó megkülönbözteti azokat, akik 16 éves korukig kétszülős családban nevelkedtek, akik hosszabb-rövidebb ideig egyszülős családban éltek (de nevelőszülővel nem), illetve akik legalább egy-egy egyszülős és nevelőszülős időszakot is átéltek 16 éves koruk előtt. Végül figyelembe vesszük, hogy a válaszadó hány testvérrel együtt nőtt fel és roma származású-e.⁷

A 18–20 éves fiatalok saját társadalmi-gazdasági helyzete csak korlátozottan mérhető, mivel jelentős részük még tanul (életkoruk miatt felsőfokú végzettséget még nem szerezhettek) vagy csak néhány éve állt munkába. Az elemzés során figyelembe vesszük a fiatalok addig megszerzett iskolai végzettségét és a még tanulók esetében az oktatási intézmény szintjét, amelyben a tanulmányaikat folytatják. Ez utóbbi jó eséllyel előre vetíti a majdani legmagasabb iskolai végzettséget. A munkaerőpiaci helyzet vizsgálata során megkülönböztetjük egymástól a munkavállalókat (önálló vagy alkalmazott), a főállású tanulókat, a gyermekgondozási szabadságon lévőket (gyes, gyed vagy gyet), a munkanélkülieket, a sorkatonákat és az egyéb inaktívakat. Az utóbbi csoportba került a mintában található néhány rokkantnyugdíjas, özvegyi nyugdíjas, háztartásbeli és egyéb inaktív státuszú. Az adatbázisban csak két-három olyan válaszadó van, aki tanulás vagy gyermeknevelés mellett dolgozott, így az elemzés során nem tudtuk ezeket a kettős státuszokat megkülönböztetni. Mivel a legtöbb 18–20 éves fiatal nem rendelkezik saját jövedelemmel, az anyagi helyzet mérésére nem az egyéni jövedelmet, hanem a háztartás jövedelmi helyzetének megítélését és bizonyos, a többség számára kívánatosnak tekinthető háztartási javak hiányát használjuk. Azt tekintjük anyagi értelemben depriválnak, aki a felsorolt háztartási javak közül legalább hármat szeretne, de nem telik neki rá: (1) mindenkinek külön szoba, (2) WC és fürdőszoba vagy zuhanyzó a lakásban, (3) kert, terasz vagy kellemes környezetre nyíló erkély, (4) telefon, (5) autó, (6) színes televízió, (7) automata mosógép, (8) mosogatógép, (9) videómagnó vagy (10) számítógép. Ezen kívül figyelembe vesszük a lakóhely településtípusát (Budapest, megyei jogú város, egyéb város vagy község).

⁷ Azt tekintjük roma származásúnak, aki 1) a nemzetiségre vonatkozó kérdésre adott válaszában önmagát cigányként vagy cigány származású magyarként határozta meg, vagy 2) aki a kérdező megítélése szerint roma.

Három változóval mérjük a fiatalok egészségi állapotát és jóllétét: gátolja-e egészségi probléma, betegség vagy rokkantság, mennyire magányos,⁸ illetve mennyire elégedett az élete eddigi alakulásával (0–10-es skála, ahol a magasabb érték magasabb fokú elégedettséget jelöl). A vallásosság (az egyház tanításait követi vagy a maga módján vallásos) pedig a fiatalok által vallott értékek mutatójaként szerepel az elemzésben.

A válaszadók 29–31 éves korára elért helyzetét a családi állapottal, a párkapcsolati helyzettel, a gyermekszámmal, a háztartástípussal, az iskolai végzettséggel, a munkaerőpiaci helyzettel, a foglalkozás jellegével és az anyagi privációval mérjük. A háztartástípusok megkülönböztetésének alapja, hogy van-e a válaszadónak együtt élő partnere, a szüleivel él-e és van-e gyermeke. Bizonytalan munkát végzők közé soroltuk mindazokat, akik határozott idejű munkaszerződéssel, közfoglalkoztatottként, gyakornokként, illetve szezonális, alkalmi vagy váltakozó rendszerességgel dolgoznak. Néhány változó nem csupán az adott pillanatban jellemző állapotot tükrözi, hanem élettapasztalatra vonatkozik: munkanélküliségi tapasztalat, tartós kapcsolata valaha felbomlott vagy elvált. Mivel a párkapcsolati és termékenységi életút még nem tekinthető ebben az életkorban lezártnak, a gyermekvállalási és a partnerrel való összeköltözési szándéokra vonatkozó kérdéseket is tartalmaz az elemzés. Ezen túl vizsgáljuk a fiatalok vallásosságát, magányosságát, elégedettségét az életük eddigi alakulásával, az egészségi állapotukat korlátozó betegség vagy rokkantság meglétét, illetve azt, hogy dohányoznak-e.

Az elemzés korlátai

Az alkalmazott módszerek ismertetése után ejtsük néhány szót az elemzés korlátairól is.

A felnőtté válásnak az elemzésünkben alkalmazott kritériumaival kapcsolatban az adatokból nem derül ki, hogy azok a válaszadó saját döntésének eredményei-e, vagy pedig külső kényszer, a társadalmi-gazdasági körülmények

⁸ „Az ember közérzetét sok körülmény befolyásolhatja. A 3. válaszlap segítségével mondja meg, hogy mennyire igazak ezek Önre nézve. (1) Ön körül mindig van valaki, akivel beszélgethet mindennapi problémáiról. (2) Szükség esetén mindig támaszkodhat valakire. (3) Gyakran érzi úgy, hogy senkit sem érdekel, amit mond. (4) Hiányzik az életéből a meghittség és a melegség. (4) Gyakran magányosnak érzi magát.” 1 – egyáltalán nem, 2 – inkább nem, 3 – részben, 4 – teljesen igaz. A mutató az egyes kérdésekre adott válaszok számtani összege (az első és a második állítás esetén a kódolás megfordítása után), a magasabb érték nagyobb magányosságot jelöl.

következményei.⁹ Ha az elhúzódozó felnőtté válás a gazdasági nehézségekkel és a bizonytalansággal szembesülő fiatalok megküzdési mechanizmusa, nem pedig szabad választás eredménye (Côté and Bynner, 2008), akkor ezt a szempontot figyelembe kell vennünk az eredmények értelmezésekor. Nem tudjuk azonban megkülönböztetni, hogy a válaszadók maguk választották-e a helyzetüket, vagy szándékaik és terveik ellenére belekényszerültek.

Az alkalmazott módszer korlátját jelenti, hogy a látens életutakat az alminta egészére határozzuk meg, és nem vesszük figyelembe, hogy a nők és a férfiak esetében a felnőtté válás életútjainak szerveződése eltérhet. Továbbá csak egy szűk csoportot, az 1981 és 1983 között született kohorszt elemezzük. Az ő tapasztalataik és életútjuk eltérhet a korábban és a később felnövő kohorszokétól. Ezért további elemzés szükséges a nemek közötti különbségek és az időbeli változás részletesebb vizsgálatához. Végül az itt alkalmazott leíró elemzésen túl többváltozós modellek segítségével pontosabb képet kaphatunk az egyes életúttípusok előzményeinek önálló hatásáról és következményeiről – kiszűrve az esetleges szelektációs hatásokat –, valamint figyelembe vehetjük az egyes adatfelvételi hullámok közötti szelektív lemorzsolódást is.

EREDMÉNYEK

Jellemző szerepkészletek az egyes életkorokban

Az elemzés első részében a négy kérdezési hullámra külön-külön kialakítottuk a látens osztályokat, amelyeket a vizsgált felnőtt szerepeket eltérő kombinációi és valószínűségei jellemeznek. A tesztstatisztikák szerint a legjobb felosztás 18–20 és 29–31 éves korban három, 21–23 és 25–28 éves korban pedig négy osztályt eredményez (lásd *M1. táblázat*). Az egyes életkorokra jutó csoportok száma is arra utal, hogy a fiatalok életútja a húszas éveik közepén a legváltozatosabb.

18–20 éves korban a többség (63%) az általunk vizsgált szerepek átvétele szempontjából még nem tekinthető felnőttnek: valószínűleg nem végez kereső munkát, főállásban tanul, a szüleivel él, nincs együtt élő partnere, házastársa vagy gyermeke (*2. táblázat*). Ebben az életkorban 30%-uk már befejezte a tanulmányait, elkezdett dolgozni, de még egyfajta „gyermeki” státuszban,

⁹ Ez a megkülönböztetés elvezethetne minket ahhoz a kérdéshez, hogy milyen szerepet tölt be az egyéni döntés (*agency*) az életútban – és különösen a felnőtté válásban –, valamint, hogy ez egy kérdőíves kutatás keretein belül mennyire mérhető, azonban ezen gondolatok kifejtése túlmutatna a jelen elemzés keretein.

a szüleivel él. Csak 7%-uk rendelkezik saját családdal (rendszerint élet- vagy házastárral, esetleg gyermekkel), de körükben a munkavállalás valószínűsége csak 33%.

2. táblázat: Egyes változóértékek feltételes valószínűségei és látens osztályvalószínűségek a négy adatfelvételi időpontban

Adatfelvételi hullám	Az 1981–1983-as kohorsz életkora	A látens osztály megnevezése	Szerepek					%
			főállású diák	kereső munkát végez	szüleivel él	partnerrel él/házás	gyermekes születt	
1.	18–20 év	Főállású diák	0,99	0,00	0,96	0,01	0,00	63,2
		Dolgozó gyermekstátuszban	0,02	0,62	0,97	0,04	0,02	29,6
		Családalapító	0,01	0,33	0,22	0,75	0,38	7,2
2.	21–23 év	Főállású diák	0,97	0,00	0,94	0,02	0,00	37,1
		Dolgozó gyermekstátuszban	0,00	0,80	0,90	0,02	0,02	43,2
		Családalapító	0,08	0,01	0,23	0,89	0,72	9,9
		Gyermektelen felnőtt	0,00	0,99	0,16	0,87	0,04	9,8
3.	25–27 év	Átmeneti	0,32	0,26	0,92	0,01	0,05	13,5
		Dolgozó gyermekstátuszban	0,00	0,99	0,80	0,05	0,01	44,9
		Családalapító	0,00	0,43	0,11	0,95	0,96	20,0
		Gyermektelen felnőtt	0,04	0,91	0,10	0,94	0,01	21,6
4.	29–31 év	Dolgozó gyermekstátuszban	0,01	0,75	0,87	0,07	0,10	32,0
		Családalapító	0,00	0,57	0,05	0,91	0,91	40,8
		Gyermektelen felnőtt	0,00	0,99	0,01	0,80	0,09	27,2

Megjegyzés: A 0,5-nél nagyobb – a látens osztályok értelmezésénél és elnevezésénél figyelembe vett – valószínűségeket szürke háttérrel jelöltem.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, n = 1000, saját számítás.

21–23 éves korban a főállású diákok aránya már csak 37%, a legnagyobb csoportot a már dolgozó, de még a szüleikkel lakó, emiatt „gyermek” státuszúnak tekinthető fiatalok jelentik (43%). 10% családot alapított – tartós partnere és gyermeke van –, de jellemzően nem végez kereső munkát. További 10% a szüleivel

től külön, élet- vagy házastárssal él, dolgozik, de nincs gyermeke. Ők a gyermekvállalás kivételével minden más szempontból felnőttnek tekinthetők.

Négy év elteltével már nem találtunk „főállású diák” csoportot, mivel 25–27 éves korukra a többség már befejezte a tanulmányait. 14% azonban továbbra is az iskola és a munka közötti „átmeneti” helyzetben van, a szüleivel él és nem alapított saját családot. Ebben az életkorban is a „dolgozó gyermekstátuszban” csoport a legnépesebb (45%). Már 20% rendelkezik saját családdal, míg 22% a szülőség kivételével minden felnőtt szerepet átvett.

29–31 éves korban újra három csoportot találtunk: 32% „gyermek” státuszban levő munkavállaló, 41% családot alapított és 27% gyermektelen felnőtt. Főállású diákokat már gyakorlatilag nem találni, valamint az iskolapad és a munka világa közötti átmeneti csoport is eltűnt. Érdekes módon a 30 év körüli fiatalok egyharmada még „gyermekstátuszban” a szüleivel él, saját családdal nem rendelkezik, de dolgozik – ők tekinthetők a felnőtt szerepek átvétele alapján a „legkevésbé felnőttnek”. A családalapítók és a gyermektelen felnőttek azok, akik a szerepek átvétele szempontjából a „leginkább felnőttnek” tekinthetők. Az utóbbi csoport tagjai bár a szüleiktől külön, tartós partnerrel élnek és dolgoznak, de nincsen gyermekük. A családalapítók partnerrel és gyermekkel is rendelkeznek, a szüleiktől már elköltöztek, de a kereső munkavégzés valószínűsége a körükben csak 57% (a férfiaknál 83%, a nőknél 45% – vagyis az alacsony érték oka a gyermeknevelési szabadságon levő nők magas aránya).

Az elméleti szakirodalom és korábbi kutatási eredmények alapján több más változót is bevontunk az LCA elemzésbe, amelyektől azt vártuk, hogy további csoportokat különíthetünk el a segítségükkel. Azonban egyik életkorban sem találtunk olyan látens csoportokat, amelyeket a következő átmeneti, bizonytalan élethelyzetek, újfajta együttélési és párkapcsolati formák vagy visszafordított átmenetek jellemeztek volna: külön élő partnere van, elvált vagy élettársi kapcsolata felbomlott, tanulás mellett dolgozik, visszatért az iskolapadba, bizonytalan a munkaerőpiaci helyzete (szerződéses, alkalmi, megbízásos, közmunka), részmunkaidőben dolgozik, egyszemélyes háztartásban él, ideiglenesen a szülőktől távol él vagy visszaköltözött a szülői háztartásba. Ezek az élethelyzetek rövidebb-hosszabb ideig bizonyára sok fiatal életében jelen vannak, azonban vagy csak az élet egy-egy területét és csak átmenetileg érintik, vagy esetleg csak egy-egy társadalmi csoportra jellemzők, esetleg idősebb életkorban jelentkeznek. A „hagyományos” státuszváltozóink segítségével is sikerült azonban kimutatni a húszas éveikben előforduló átmeneti, inkonzisztens helyzeteket és a felnőtt szerepek átvételének kitolódását.

A felnőtté válás látens életúttípusai

Az elemzés második részében a négy időpontra vonatkozóan kialakított szerepkészletek közötti jellemző átmeneteket vizsgáltuk meg, ismét az LCA módszerével alakítottunk ki csoportokat. A felnőtté válás négy eltérő életúttípusát különböztettük meg. Vagyis a felnőtté válásnak nincs egy egységes útja, amelynek lépcsőin minden fiatal végigmegy – jelentősek a különbségek az időzítésben, és nem él át mindenki minden átmenetet. A 3. ábra az öt felnőtt szerep átvételének valószínűségét ábrázolja az életkor függvényében az egyes életúttípusokban. A grafikonok megmutatják, hogy jellemzően milyen életkorban és milyen arányban élik át az adott átmeneteket a vizsgált fiatalok – az átmenetek sorrendiségére azonban nem következtethetünk a segítségükkel.

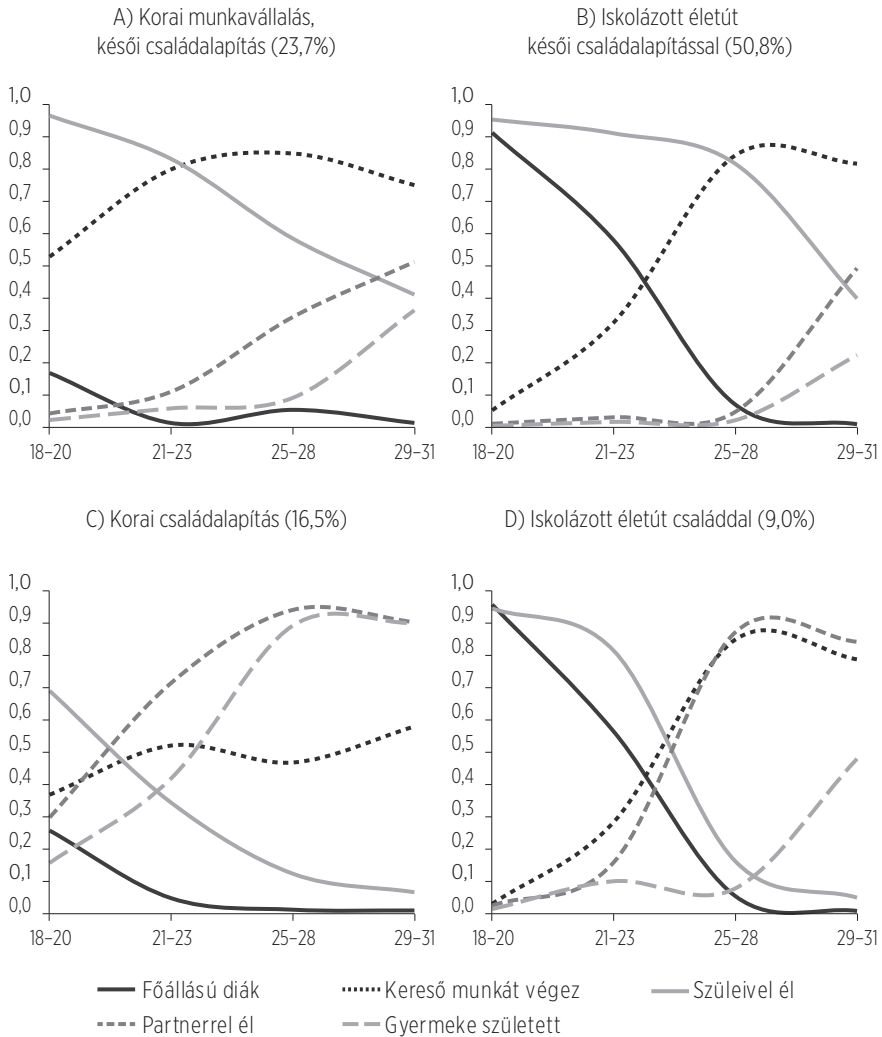
A legtöbb fiatal az „iskolázott életút késői családalapítással” csoportba sorolható (51%, B). Későn hagyják el az oktatási rendszert – elég későn ahhoz, hogy felsőfokú végzettséget szerezzenek –, majd a legtöbbjük kereső munkát vállal. Viszonylag későn hagyják el a szülői házat (30 éves koruk körül még 40%-uk a szüleivel él), még később alapítanak családot, és 29–31 éves korukra csak 20%-uknak születik gyermeke.

Minden negyedik válaszadót a korai munkavállalás és késői családalapítás jellemez (24%, A). Rövidebb ideig tanulnak, hamarabb belépnek a munkaerőpiacra, valamivel korábban elköltöznak a szüleiktől és családot alapítanak, mint az előző csoport tagjai. 29–31 éves korukra az A és a B csoport tagjai hasonló élethelyzetet érnek el, de az eltérő iskolai életút miatt a felnőtté válás fontos átmeneteit eltérően időzítik.

A fiatalok 17%-ára jellemző a korai családalapítás (C). Korán befejezik a tanulmányaikat és elköltöznak a szülői háztartásból, hamar munkába is állnak, de a megfigyelési időszak végére ők dolgoznak a legkisebb valószínűséggel (a nők között ennek részben a gyermekvállalás az oka). Viszonylag korán és nagy arányban alapítanak élettársi kapcsolatot vagy kötnek házasságot, 90%-uknak 30 éves korára már gyermeke születik.

A legkisebb csoport (D) az „iskolázott életút családdal” elnevezést kapta (9%): az oktatási és munkaerőpiaci történetük hasonlít a másik iskolázott csoportéra (B), de korábban elköltöznak a szülői házból, és korábban kezdenek élettársi együttélést vagy kötnek házasságot. A korai párkapcsolat ellenére a D csoport tagjai viszonylag későn vállalnak gyermeket. Leginkább a D csoport életútja felel meg a felnőtté válás hagyományos modelljének, de a nők és a férfiak között is ebbe a csoportba tartoznak a legkevesebben.

3. ábra: Az egyes szerepek látens feltételes valószínűsége életkor szerint a felnőtté válás négy látens életútípusában

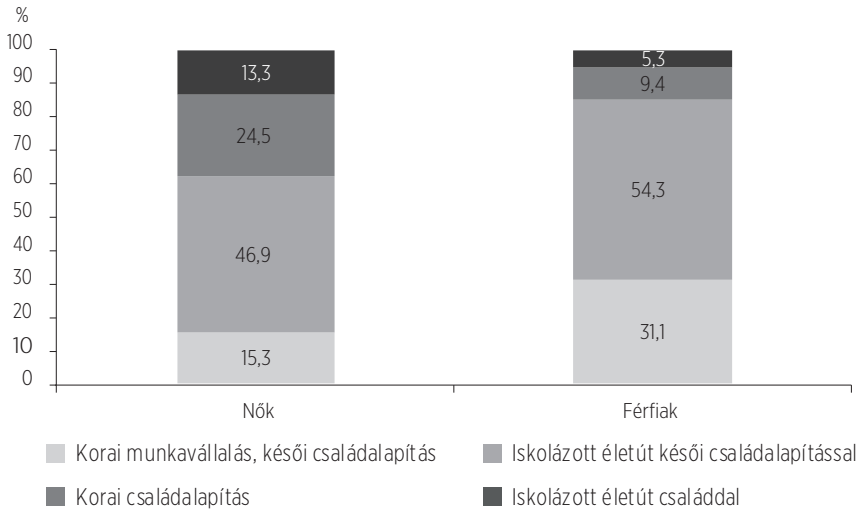

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, n = 1000, saját számítás.

A nők és a férfiak esetében eltér a felnőtté válás életútípusainak gyakorisága (4. ábra). A nők gyakrabban élnek át a standardnak mondható, magasabban iskolázott és családot alapító életutat, mint a férfiak, és a korai családalapítás elsősorban a nőkre jellemző. Minden második férfira jellemző az iskolázott élet-

út és a késői családalapítás, a nők körében is ez a leggyakoribb típus. A korai munkavállalás és a késői családalapítás minden harmadik férfira és csak minden hetedik nőre jellemző. Összességében a férfiak és a nők közötti legfontosabb eltérés, hogy a férfiak körében körülbelül négyszer nagyobb a családalapítást későre időzítők aránya, mint a nőknél.

4. ábra: A nők és férfiak megoszlása a felnőtté válás látens életúttípusai szerint

Megjegyzés: Az eltérés statisztikailag szignifikáns (Pearson-féle χ^2 -próba, $p = 0,000$).

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, $n = 1000$, saját számítás.

Az életúttípusok előzményei

Az elemzés harmadik részében bemutatjuk, hogy a felnőtté válás négy életúttípusa az előzményeik tekintetében is eltér-e egymástól (3–5. táblázat).

A korán munkát vállaló, későn családot alapító csoport kétharmada férfi. A csoportban felülreprezentáltak az alapfokú vagy szakmunkás végzettségű szülők gyermekei, a szakmunkás végzettségűek és a községben lakók. Ebben a csoportban a legalacsonyabb azok aránya, akik kétszülős családban nőttek fel, bár a gyermekkori család összetétele szerinti eltérések statisztikailag nem szignifikánsak. Anyagi szempontból az átlagnál valamivel rosszabb a helyzetük, és magas körökben a munkanélküliek (a férfiak 27, a nők 15%-a), a sorkatonák és az egyéb inaktívok aránya. Ez a legkevésbé vallásos csoport.

A korán családot alapító csoport kétharmada nő, és felülreprezentáltak az alacsonyán iskolázott szülői háttérrel rendelkezők, a nagycsaládban felnövők, a romák és a községben élők. Csak mintegy harmaduk dolgozik, egynegyed részük még tanul, és a férfiak körében sokan munkanélküliek (25%) vagy sorkatonák (13%), a nők körében pedig viszonylag gyakran gyermekgondozási szabadságon vannak (16%) vagy egyéb inaktívak (13%). A szubjektív háztartási jövedelmük a legalacsonyabb, a depriváltak aránya pedig ebben a csoportban a legmagasabb. A csoport minden tizedik tagja küzd valamilyen egészségi problémával.

3. táblázat: A felnőtté válás egyes életútípusaiba sorolt válaszadók nem és családi háttér szerinti összetétele 18–20 éves korban

(%)

	Korai munkavállalás, késői család-alapítás	Iskolázott életút késői család-alapítással	Korai család-alapítás	Iskolázott életút családdal	Összesen
Nem ***					
Nő	30,2	43,2	69,7	69,0	46,8
Férfi	69,8	56,8	30,3	31,0	53,2
Szülők iskolai végzettsége (ha ismert) ***					
Legfeljebb alapfok	19,4	5,7	25,6	5,2	12,3
Szaktunoképzés	39,5	22,8	42,6	28,5	30,7
Érettség	33,0	40,9	21,0	39,6	35,5
Diploma	8,1	30,6	10,8	26,8	21,6
Család összetétele 16 éves korig					
Végig két vér szerinti szülővel élt	68,8	74,6	74,2	83,8	74,0
Volt egyszülős időszak	16,9	11,9	11,7	3,6	12,3
Volt egyszülős és nevelőszülős időszak is	14,3	13,5	14,1	12,6	13,7
Együtt nevelkedett testvérek száma (átlag) ***	2,4	2,2	3,0	2,2	2,4
Roma származás ***	5,7	2,0	16,9	0,9	5,2

Megjegyzés: *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$, † $p < 0,1$ (Pearson-féle χ^2 -próba, illetve varianciaelemzés alapján).

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, $n = 1000$, saját számítás.

4. táblázat: A felnőtté válás egyes életúttípusaiba sorolt válaszadók társadalmi-gazdasági helyzet szerinti összetétele 18–20 éves korban

	Korai munka- vállalás, késői család- alapítás	Iskolázott életút késői családala- pítással	Korai család- alapítás	Iskolázott életút családdal	Össze- sen
(%)					
Iskolai végzettség ***					
Legfeljebb alapfok	19,9	37,7	37,1	29,9	32,7
Szaktanulmányok	45,7	5,8	35,8	5,0	20,1
Szakközépiskola	25,4	25,9	15,2	20,9	23,5
Gimnázium	8,9	30,7	11,9	44,2	23,7
Milyen oktatási intézménybe jár (ha tanul) ***					
Általános iskola	3,5	0,7	0,0	0,0	0,7
Szaktanulmányok	0,0	10,4	23,0	7,8	10,5
Szakközépiskola	18,9	23,1	17,4	19,8	22,0
Gimnázium	39,2	15,3	5,4	12,1	15,3
Felsőfokú szakképzés	22,2	18,4	22,2	13,7	18,3
Főiskola	16,3	19,6	25,3	24,5	20,5
Egyetem	0,0	12,4	6,7	22,1	12,7
Munkaerőpiaci helyzet ***					
Alkalmazott, önálló	56,3	2,8	36,1	1,1	20,8
Tanul	0,8	95,4	24,9	98,2	61,6
Gyese/gyeden/gyeten van	2,6	0,0	11,7	0,0	2,5
Munkanélküli	23,7	1,7	13,5	0,0	8,7
Sorkatona	6,9	0,0	4,0	0,0	2,3
Egyéb inaktív	9,7	0,1	9,8	0,7	4,0
Anyagilag deprivált ***					
	31,8	20,4	40,7	8,0	25,3
Háztartás szubjektív anyagi helyzete**					
Nélkülözések között élnek	4,1	2,8	8,0	1,7	3,9
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	19,6	13,0	23,8	6,5	15,7
Beosztással épp hogy kijönnek	43,8	38,9	38,4	44,1	40,4
Elfogadhatóan élnek	29,8	38,3	27,5	42,5	34,9
Gondok nélkül élnek	2,8	7,0	2,2	5,2	5,1
Lakóhely ***					
Budapest	20,4	23,8	8,5	16,8	19,9
Megyei jogú város	13,0	24,2	20,7	26,8	21,2
Egyéb város	28,4	25,9	27,9	29,8	27,2
Község	38,2	26,0	42,9	26,6	31,7

Megjegyzés: *** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, † p<0,1 (Pearson-féle χ^2 -próba alapján).

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, n = 1000, saját számítás.

A két iskolázott csoportban viszonylag magas az érettségizett vagy diplomás szülők gyermekeinek aránya, a testvérszám és a romák aránya pedig ebben a két csoportban a legalacsonyabb. Viszonylag sok közöttük a (nagy)városi, a háztartási jövedelem kedvező. A hasonlóságok mellett azonban van néhány lényeges különbség is a két iskolázott csoport között. A családos, iskolázott életútcsoportban felülreprezentáltak a nők, míg a későn családot alapító iskolázottak között nagyjából kiegyenlített a nemek aránya. A kétszülős családi háttér a családos iskolázott csoportban a leggyakoribb, egyben ez a leginkább vallásos csoport. A későn családot alapító iskolázott csoportban többen tanulnak középfokon vagy felsőfokú szakképzésben, és kevesebben a felsőoktatásban, mint a családos iskolázott csoportban. Az „iskolázott életút családdal” életúttípusba sorolt fiatalok háztartásának anyagi helyzete is jobb, mint az „iskolázott életút késői családalapítással” csoportba tartozóké.

5. táblázat: A felnőtté válás egyes életúttípusaiba sorolt válaszadók egészség, jóllét és értékek szerinti összetétele 18–20 éves korban

(%)

	Korai munkavállalás, késői családalapítás	Iskolázott életút késői családalapítással	Korai családalapítás	Iskolázott életút családdal	Összesen
Gátolja egészségi probléma *	9,6	6,2	10,0	1,0	7,2
Magányosság (átlag) *	7,8	7,3	7,9	7,0	7,5
Elégedettség élete eddigi alakulásával (átlag, 0–10) ***	6,5	7,4	6,5	7,8	7,0
Vallásos †	49,7	56,1	61,5	68,9	56,7

Megjegyzés: *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$, † $p < 0,1$ (Pearson-féle χ^2 -próba, illetve varianciaelemzés alapján).

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, $n = 1000$, saját számítás.

Az életúttípusok kimenetei

Az előzmények vizsgálata után arra a kérdésre keressük a választ, hogy mi jellemző a felnőtté válás egyes típusaiba sorolt válaszadókra 29–31 éves korukban (6–8. táblázat).

A „korai munkavállalás, késői családalapítás” csoport négyötöd része nőtlen vagy hajadon, de sokuknak van élettársa vagy külön élő partnere, és

egyharmaduknak korábban már felbomlott az élettársi kapcsolata, illetve elvált. A csoport egyedülálló tagjainak 56%-a szeretne három éven belül összeköltözni egy partnerrel. A gyermekszám viszonylag alacsony a csoportban, de 55%-uk szeretne három éven belül (további) gyermeket. Ebben a csoportban a legmagasabb a szülőkkel élők aránya (53%), és a szüleikkel közös háztartást alkotók 12%-a élet- vagy házastárssal is rendelkezik. Bár viszonylag magas az egyedülállók aránya, a szülőkkel való gyakori együttélés miatt csupán 9%-uk él egyszemélyes háztartásban, ami nem különbözik a mintaátlagtól.

6. táblázat: Demográfiai helyzet 29–31 éves korban a felnőtté válás típusai szerint

	Korai munkavállalás, késői család-alapítás	Iskolázott életút késői család-alapítással	Korai család-alapítás	Iskolázott életút családdal	Össze-sen
(%)					
Családi állapot ***					
Nőtlen/hajadon	79,9	77,4	37,2	42,1	64,3
Házias	12,9	20,1	49,8	48,9	29,1
Elvált	7,2	2,5	13,0	8,9	6,6
Párkapcsolati helyzet ***					
Házias-, élettárssal él	42,5	45,8	88,3	95,3	61,2
Különélő partnere van	26,6	20,3	0,9	3,6	15,1
Nincs partnere	30,9	34,2	10,8	1,1	23,7
Tartós kapcsolata valaha felbomlott és/vagy elvált **	31,8	21,3	44,0	37,7	30,7
Átlagos gyermekszám (ha van gyermeke) ***	1,23	1,13	2,15	1,18	1,65
Háztartástípus ***					
Egyedül él	9,2	12,9	0,9	4,7	8,4
Egyedülálló szülő	2,0	2,1	10,1	0,0	3,5
Szülőkkel él (partner és gyermek nélkül)	43,1	36,3	0,0	0,0	24,8
Egyedülálló szülő, szülőkkel él	3,2	1,5	0,7	0,0	1,5
Pár gyermek nélkül	18,6	27,2	5,8	48,2	23,9
Pár gyermek(ek)kel	17,9	13,5	81,5	45,9	33,6
Pár szülőkkel (gyermek nélkül)	3,4	2,6	0,0	1,3	2,0
Pár gyermek(ek)kel és szülőkkel	2,8	2,3	0,9	0,0	1,8
Egyéb	0,0	1,5	0,0	0,0	0,7

Megjegyzés: *** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, † p<0,1 (Pearson-féle χ^2 -próba, illetve varianciaelemzés alapján).
 Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, n = 1000, saját számítás.

A korán munkát vállaló és későn családot alapító csoport tagjai viszonylag alacsony iskolai végzettséget szereztek: 16%-uk alapfokú, 45%-uk szakmunkás végzettségű, a diplomások aránya pedig csak 6%. Négyötöd részük dolgozik, bár kétharmaduk az élete során már legalább egyszer volt munkanélküli (ami a négy csoport közül a legmagasabb arány), és 13%-uk jelenleg is az. A nők és a férfiak foglalkoztatottsági szintje nem tér el lényegesen egymástól, és a 18%-os férfi munkanélküliséggel a 18%-os gyermekgondozási szabadságon lévő női arány áll szemben. Ebben a csoportban a legmagasabb az önálló és a szakmunkás-ként dolgozók aránya, míg szellemi foglalkozásából viszonylag keveset találunk. A bizonytalan munkavégzés aránya és az anyagi helyzet átlagosnak mondható. Egészség és jóllét szempontjából is átlagos a helyzetük, a dohányzók aránya azonban igen magas (40%).

A későn családot alapító iskolázott csoport 29-31 éves korra elért párkapcsolati és családi helyzete hasonló az előző, a korán munkát vállaló és későn családot alapítókéhoz, de van néhány lényeges különbség. Az iskolázott élet-úttípusba tartozók esetében kissé több a házas és az egyedülálló, és kevesebb, átlag alatti azoknak az aránya, akiknek korábbi tartós párkapcsolata felbomlott. Ebben a csoportban a legmagasabb az egyszemélyes háztartásban élők aránya (13%), 43% a szüleivel él, és a szülőkkel együtt élők 11%-ának együtt élő partnere is van. Az egyedülállók 72%-a szeretne a közeljövőben összeköltözni egy partnerrel, kétharmaduk pedig három éven belül (újabb) gyermeket vállalna.

A későn családot alapító iskolázott csoport tagjainak fele diplomát szerzett, 90%-uk legalább érettségizett. Négyötödük végez fizetett munkát (a férfiak 84, a nők 72%-a), a munkanélküliek aránya átlagos (a nők 6, a férfiak 12%-a), a nők 21%-a van gyeseen, gyeden vagy gyeten. A többségük beosztott szellemi foglalkozású (45%) vagy vezető (20%), illetve szakmunkás-ként dolgozik (21%). A bizonytalan munkavégzés és a munkanélküliségi tapasztalat az átlaghoz képest kevésbé jellemző rájuk. Az anyagi helyzetük viszonylag kedvező, és jóllét tekintetében nem térnek el a minta átlagától.

A korán családot alapítók döntő többsége házas- vagy élettárral él, 11%-uk egyedülálló, míg sokuknak (44%) már felbomlott legalább egy tartós párkapcsolata, ennek megfelelően az elváltak (13%) és az egyedülálló szülők (11%) aránya ebben a csoportban a legmagasabb. Itt a legmagasabb az átlagos gyermekszám, de három éven belül csak 20% szeretne újabb gyermeket, tehát a gyermekvállalás időszaka a csoport nagy része számára már véget ért.

7. táblázat: Társadalmi-gazdasági helyzet 29–31 éves korban a felnőtté válás típusai szerint

(%)

	Korai munka- vállalás, késői család- alapítás	Iskolázott életút késői családala- pítással	Korai család- alapítás	Iskolázott életút családdal	Össze- sen
Iskolai végzettség ***					
Legfeljebb alapfok	16,2	0,0	23,0	0,0	8,4
Szaktanulmányok	44,8	10,3	40,5	14,6	24,7
Szakközépiskola	16,1	20,1	14,5	14,9	17,3
Gimnázium	11,3	9,8	7,5	6,0	9,1
Felsőfokú szakképzés	5,3	17,3	3,8	17,3	11,9
Főiskola, alapképzés	6,3	22,5	8,7	22,7	16,1
Egyetem, mesterképzés, PhD	0,0	20,0	2,0	24,5	12,5
Munkaerőpiaci helyzet **					
Alkalmazott, önálló	78,6	79,3	61,2	73,8	74,5
Tanul	0,0	1,0	0,0	0,0	0,4
Gyesen/gyeden/gyeten van	4,9	8,8	20,1	19,3	11,9
Munkanélküli	12,9	9,6	11,9	5,8	10,3
Egyéb inaktív	3,6	1,4	6,9	1,2	3,0
Munkanélküliségi tapasztalat ***					
	69,5	41,5	54,6	33,1	49,0
Foglalkozás jellege (ha dolgozik) ***					
Önálló	11,2	4,4	3,3	0,0	5,1
Szaktanulmányok	32,7	20,8	27,6	5,5	22,5
Betanított munkás	18,1	8,2	23,1	23,0	15,2
Segédmunkás	9,0	0,7	9,8	0,0	4,1
Vezető	5,2	20,0	1,1	6,3	11,4
Beosztott diplomás szellemi	5,3	27,5	11,7	45,4	22,3
Beosztott érettségizett szellemi	11,6	15,8	13,3	15,1	14,3
Egyéb szellemi	5,4	1,3	3,9	0,0	2,5
Alkalmi fizikai	1,5	1,3	6,2	4,7	2,7
Bizonytalan munkavégzés (ha dolgozik) **					
	22,7	15,9	36,4	11,9	20,5
Anyagiilag deprivált ***					
	12,7	10,6	31,0	17,8	15,1
Háztartás szubjektív anyagi helyzete ***					
Nélkülözések között élnek	4,9	4,8	8,1	0,0	4,8
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	16,2	9,7	35,4	21,8	18,3
Beosztással épp hogy kijönnek	46,1	41,7	42,5	30,1	41,1
Elfogadhatóan élnek	31,6	37,1	14,0	35,2	30,7
Gondok nélkül élnek	1,3	6,8	0,0	13,0	5,1

Megjegyzés: *** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, † p<0,1 (Pearson-féle χ^2 -próba alapján).

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, n = 1000, saját számítás.

A korai családalapítók csoportjának legalacsonyabb az iskolai végzettsége: 23%-uk legfeljebb általános iskolai, 41%-uk szakmunkás végzettséggel rendelkezik, ugyanakkor 37%-uk érettségizett vagy diplomás, tehát nem lehet kijelenteni, hogy kizárólag alacsony iskolázottsággal rendelkezének. A foglalkoztatottsági arány ebben a csoportban a legalacsonyabb, főként a gyeseen, a gyeden, illetve a gyeten levők viszonylag magas részaránya miatt (nők 27%-a). A korai családalapítók 55%-a volt már munkanélküli, 12%-a jelenleg is az (a férfiak 22, a nők 8%-a). Az alacsony iskolai végzettséggel összefüggésben magas a fizikai munkát végzők és alacsony a vezetők vagy a szellemi munkát végző beosztottak aránya. A bizonytalan munkavégzés minden harmadik munkavállalót érinti a csoportban, ezzel másfélszeresen meghaladják a minta átlagát. Ebben a csoportban a legalacsonyabb a szubjektív háztartási jövedelem és a legmagasabb az anyagi depriváció: minden harmadik háztartás deprivált, 44% rendszeres anyagi gondokkal küzd vagy akár nélkülöz. A dohányzás, a magányosság és az élet alakulásával való elégedetlenség átlagot meghaladó szintje jellemzi a csoportot.

8. táblázat: Egészség, jóllét, szándékok és értékek 29–31 éves korban a felnőtté válás típusai szerint (%)

	Korai munkavállalás, késői családalapítás	Iskolázott életút késői családalapítással	Korai családalapítás	Iskolázott életút családdal	Összesen
Egészség, jóllét					
Gátolja egészségi probléma	5,6	6,1	7,6	–	5,4
Magányosság (átlag) **	7,0	7,1	7,8	6,0	7,1
Elégedettség élete eddigi alakulásával (átlag, 0–10) *	7,0	7,4	6,7	7,6	7,2
Dohányzik ***	40,2	29,7	38,9	13,7	31,6
Szándékok, értékek					
Szándékában áll partnerrel összeköltözni három éven belül (ha nincs együtt élő partnere) †	56,4	71,9	57,5	–	66,6
Gyermekvállalási szándék három éven belül ***	54,8	65,7	20,1	72,4	54,6
Vallásos ***	57,1	57,3	66,9	79,2	62,5

Megjegyzés: „–”: alacsony elemszám miatt a cella nem elemezhető. *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$, † $p < 0,1$ (Pearson-féle χ^2 -próba, illetve varianciaelemzés alapján).

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, $n = 1000$, saját számítás.

Az iskolázott, családos életút képviselőinek 95%-a házas- vagy élettársal él. Az átlagos gyermekszámuk alig haladja meg az egyet és a párok fele (még) gyermektelen. A gyermekvállalási időszak sokuk számára még nem zárult le vagy el sem kezdődött, erre utal, hogy 70%-uk három éven belül szeretne egy (újabb) gyermeket. Akiknek nincs együtt élő partnerük, rendszerint egyszemélyes háztartásban élnek; a szülőkkel való együttélés ebben a csoportban nem jellemző.

A családos és iskolázott csoport 86%-a legalább érettségit szerzett, a diplomások aránya 47%. Kétharmaduk dolgozik (a nők 68, a férfiak 93%-a), a nők negyede gyermekgondozási szabadságon van. A munkanélküliség szintje alacsony és ők tapasztalták meg a legkisebb arányban (33%). Kétharmaduk szellemi munkát végez, viszont meglepően magas a betanított munkások aránya is, amely a csoport kis elemszáma miatt a véletlen hatása is lehet. Kevésbé jellemző rájuk a bizonytalan munkavégzés és az anyagi depriváció, a szubjektív háztartási jövedelem pedig a négy csoport közül itt a legmagasabb. Ők a leginkább vallásos csoport, az életükkel ők a legelégedettebbek, a legkevésbé magányosak, és csak 14%-uk dohányzik.

KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmányban a felnőtté válás folyamatának jellemző típusait, azok előzményeit és kimeneteit vizsgáltuk a 2000-es évek Magyarországon. Az elemzéshez az Életünk fordulópontjai panelkutatás 1981–1983-as születési kohorszána 18 és 31 éves kora közötti életútjára vonatkozó adatait használtuk és kétlépéses, látens osztályelemzést végeztünk.

Az eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy az élethelyzetek a vizsgált fiatalok 20-as éveinek során jelentősen eltérnek és az életkor függvényében változnak. A kamaszkor és a felnőttkor között átmeneti időszak – a posztadolescencia – nagyon eltérő szerepkészletekkel írható le, nem tekinthető egy egységes életszakasznak. A felnőtté válás négy eltérő útját azonosítottuk, vagyis nincs egyetlen domináns felnőtté válási mód. A leggyakoribb típus a kitolódó tanulás után késői családalapítás (51%). A korai munkavállalás, késői családalapítás a fiatalok 24%-ára, a korai családalapítás 17%-ára jellemző. Érdekes módon napjainkra a „legszabályosabbnak” tekinthető, a felnőtté válás hagyományos, lineáris modelljét megtestesítő „iskolázott életút családdal” a legritkább (9%).

Az azonosított életúttípusok határozott egyezést mutatnak más országokban (pl. Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Finnország), hasonló módszerrel végzett elemzések eredményeivel (Amato et al., 2008; Osgood et al., 2005; Räikkönen et al., 2012; Schoon, 2014), amelyek az országok közötti kulturális, társadalmi és gazdasági különbségek fényében meglepő. A magyar adatokat is tartalmazó nemzetközi összehasonlításokban azonosított életúttípusok is részben megfeleltethetők az általunk feltárt csoportoknak (Lesnard et al., 2016; Schwanitz, 2017). Az idézett elemzések mindegyike talált egy viszonylag népes, iskolázott, gyermektelen, a szülőktől függetlenül élő csoportot, amely megfeleltethető az „iskolázott életút késői családalapítással” életúttípusunknak. A nemzetközi kutatások legnagyobb csoportja munkaorientált, gyermektelen és jellemzően középfokú végzettséggel rendelkezik. Hozzájuk hasonlít egy „megkésített” csoport, azzal a különbséggel, hogy ők gyakran a szülői házban élnek. Ez a két felnőtté válási típus megfeleltethető az elemzésünk „korai munka, késői család” csoportjának. Az Egyesült Királyságban találtak egy „sérülékeny” csoportot is, akik alacsony végzettségűek, kis arányban dolgoznak és korán családot alapítottak, ami megfelel a mi „korai családalapítás” életúttípusunknak.

A hagyományos családi életutat bejártak a nemzetközi eredmények szerint minden felnőtt szerepátmenetet átéltek a húszas éveik második feléig, és általában alacsony vagy középfokú végzettséggel bírnak. A magyar adatok szerint azonban inkább az iskolázottakra (és a legelőnyösebb családi háttérrel rendelkezőkre) jellemző ez az életút, és a harmincas éveik elejére elért helyzetük is a legkedvezőbb. Tehát hazai sajátosság, hogy a legstandardabb – és egyben legritkább – felnőtté válási út egyfajta „társadalmi kiváltság”. A viszonylag hosszú tanulási időszak során ki tudják használni az elhúzódó felnőtté válás, mint életútszakasz nyújtotta lehetőségeket, ugyanakkor az iskolapadból történő kilépés után viszonylag hamar előnyös munkaerőpiaci és anyagi helyzetet tudnak elérni, és nem halasztják (tovább) a szülői ház elhagyását és a tartós párkapcsolat kialakítását.

Az eredmények tehát alátámasztják, hogy a felnőtté válás eltérő útjait járó fiatalok esetében nemcsak maga a bejárt út (a felnőtt státuszba átvizelő átmenetek időzítése) más és más, hanem már az út kezdete is (az élet-helyzetük a nagykorúság elérésekor), és természetesen az út végén az elért „felnőtt” helyzet is meglehetősen eltérő lehet. A változatosság mellett azonban az életutak továbbra is többé-kevésbé strukturálisan meghatározottak. Az iskolapadban töltött idő alapvetően strukturálja a fiatalok életútját: a teljes munkaidejű munkavállalás és ezzel együtt az anyagi függetlenség megte-

remtése csak a (nappali tagozatos) tanulmányok befejezése után lehetséges, valamint a családalapítás is későbbre tolódik a tanulói és a családi szerepek inkompatibilitása miatt (Blossfeld and Huinink, 1991; Molnár, 2014; Spéder and Bartus, 2016). Természetesen az alacsonyabb és a magasabb végzettséggel rendelkezők életútja nem csak amiatt tér el, hogy más-más életkorban fejezik be a tanulmányaikat, hanem a megszerzett iskolai végzettség erőteljesen befolyásolja az életútjuk más dimenzióit, a munkaerőpiaci és a családi életpályájukat is.

A társadalmi-gazdasági háttérrel és a kimenetekkel kapcsolatos eredményeink szerint a két iskolázott csoport háttere és elért helyzete a legelőnyösebb. Esetükben a viszonylag hosszú képzési időt követően a munkába állás időzítése hasonló. Abban térnek el leginkább egymástól, hogy mikorra időzítik a családalapítást, illetve az iskolázott családalapítók vallásosabbak. A korán munkát vállaló és későn családot alapító csoport helyzete az átlagnál rosszabb, de előnyösebb a munkaerőpiaci helyzetük, mint a korán családot alapítóké. Jellemző rájuk a megtört párkapcsolati életút, a szülőkkel közös háztartás és a munkanélküliségi tapasztalat. Az esetükben a felnőtté válás egyes dimenzióira a korai, míg másokra a késleltetett önállósodás a jellemző, a felnőtt szerepek átvétele elhúzódik.

Két életúttípus esetén jellemző a késői családalapítás: egy korán munkát vállaló és kevésbé iskolázott, illetve egy iskolázottabb csoportban. 30 éves kora körül az előbbi csoport tagjainak csak alig több mint a fele, az utóbbi csoportnak pedig a 72%-a szeretne három éven belül élettársi kapcsolatban vagy házasságban élni. A három éven belüli gyermekvállalási szándékban is hasonló különbséget találunk (55% vs. 66%). Ez arra utal, hogy a partner nélkül élők körében az alacsonyabb végzettségű késői családalapítók mintegy fele nem rendelkezik párkapcsolati vagy gyermekvállalási tervekkel (ebben közrejátszhat egy korábban átélt párkapcsolati kudarc, vagy lemondanak a terveikről, mert kevésbé „kelendők” a kapcsolati piacon). Az iskolázottabbak esetében inkább időzítési hatásról van szó: az elhúzódó tanulmányokat követően rövidebb idő állt rendelkezésre egy tartós párkapcsolat kialakítására, és sokan 30 éves koruk körül még nem tettek le ezirányú terveikről.

A korai családalapítók háttere és elért helyzete a leghátrányosabb. A felnőtté válás fő útja és lehetősége számukra a partnerkapcsolat és a gyermekvállalás, a munkapiaci integráltságuk alacsony. A szülői erőforrások és az azokhoz való hozzáférésük szűkös, és körükben gyakran újratermelődnek a származási hátrányok. Három magyarázat adódik a hátrányos helyzet és a korai családalapítás közötti összefüggésre. Az első szerint a korán családot alapítók egy része

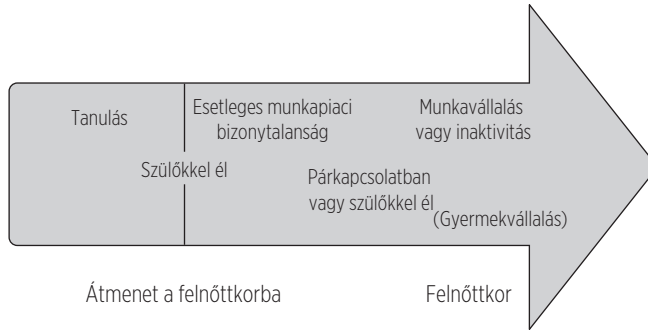
számára nem elérhetők más választási lehetőségek, amelyek révén felnőtté, a közösség elismert tagjává válhatnak (lásd Durst, 2006; Fernández Kelly, 1998). Bár a csoportban felülreprezentáltak a hátrányos társadalmi helyzetűek, szép számmal akadnak olyan korai családalapítók is, akikre ez nem jellemző. Esetükben szó lehet egyfajta értékválasztásról is (pl. a vallásosok aránya ebben a csoportban a legnagyobb). Ezen kívül a bizonytalannak érzett helyzet és korlátozott munkaerőpiaci előrelépési lehetőségek esetén – amely nem feltétlenül jelent objektíve rossz életkörülményeket – a párkapcsolat és a szülővé válás egyfajta biztos pontot, kapaszkodót jelenthet (bizonytalanság redukciójának elmélete, lásd Friedman et al., 1994; hasonló következtetésre jutott Bukodi and Róbert, 2005 is).

Ami a posztadolescens életszakasz hossza és a társadalmi-gazdasági helyzet közötti kapcsolatot illeti, az eredmények megerősítik azt a korábbi elméleti és empirikus szakirodalomban megtalálható megállapítást, hogy a túl korai önállósodás és a „bennragadás” egyaránt összefügghet társadalmi hátrányokkal (Arnett, 2000; Elder, 1975; Furstenberg, 2008; Furstenberg et al., 2004; Lui et al., 2014; Mortimer 2012). A felnőtté válás immár standardnak tekinthető életútja, amelyet a viszonylag hosszú tanulási időszak után a gyors önállósodás jellemez, leginkább a származási háttér és az elért helyzet alapján legelőnyösebb helyzetben lévők számára érhető el.

Visszatérve a tanulmány elején idézett elméleti megfontolásokhoz, Galland „elhúzódó átmenet” modellje (2004, p. 151) kisebb módosításokkal a jelenkori hazai viszonyokra illeszthető (4. ábra). A felnőttkort megelőző és a felnőtt életszakasz közötti határvonal elmosódott. A magán- és a nyilvános szféra (a család és az iskola—munka területeinek) szerepátmenetei kevésbe esnek egybe, mint az eredeti modellben: a fontos életesemények egymáshoz viszonyított időzítése változatosabb. A tanulmányokat a munkaerőpiaci bizonytalanság időszaka követheti, majd a munkavállalás vagy az inaktivitás (kilépés és kívül maradás a munkaerőpiacról) következik. Néhány fiatal hosszú ideig a szüleivel él, el sem költözik vagy visszatér oda, ami nemcsak a családi életútjukkal függ össze, hanem a munkaerőpiacon (vagy azon kívül) betöltött helyzetükkel is. További eltérés az eredeti modellhez képest, hogy Magyarországon nem különül el egy olyan életszakasz, amikor a fiatalok jellemző módon egyedül élnek, ezért a modellnek ezt az elemét elhagytuk. A gyermekvállalás viszont bekerült a modellbe, mert a mai Magyarországon a fiatalok egy csoportja számára ez a felnőtté válás fontos módját jelentheti. Sokak számára azonban a felnőtté válás és a szülőség nem függ

össze – erre utal az első gyermek vállalásának jelentős kitolódása és a különböző okból gyermektelenek növekvő aránya –, ezért került a gyermekvállalás zárójelbe a modellben.

5. ábra: A felnőtté válás módosított „elhúzóató átmenet” modellje

Megjegyzés: Galland (2004, p. 151) modelljének a szerző által a magyarországi helyzetre adaptált változata.

IRODALOM

- Ahmed, P. and Emigh, R. J. (2005). Household composition in post-socialist Eastern Europe. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 25(3), 9–41.
- Amato, P. R., Landale, N. S., Havasevich, T. C., Booth, A., Eggebeen, D. J., Schoen, R. and McHale, S. M. (2008). Precursors of young women's family formation pathways. *Journal of Marriage and Family*, 70(5), 1271–1286.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.
- Barban, N., and Billari, F. C. (2012). Classifying life course trajectories: A comparison of latent class and sequence analysis. *Journal of the Royal Statistical Society: Series C (Applied Statistics)*, 61(5), 765–784.
- Bauer B. és Szabó A. (szerk.) (2005). *Ifjúság2004: Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.
- Beck, U. and Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. Thousand Oaks: Sage.
- Bene V., Krémer B. és Pintye Zs. (2018). A 15–29 éves korosztály foglalkoztatásáról és munkaerőpiaci perspektíváiról a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatainak tükrében. In Nagy Á. (szerk.), *Margón kívül: Magyar ifjúságkutatás 2016* (98–153. o.). Budapest: Excenter Kutatóközpont.
- Billari, F. C. (2001). The analysis of early life courses: Complex descriptions of the transition to adulthood. *Journal of Population Research*, 18(2), 119–142.
- Billari, F. C. and Liefbroer, A. C. (2010). Towards a new pattern of the transition to adulthood? *Advances in Life Course Research*, 15(2–3), 59–75.
- Blossfeld, H.-P. and Huinink, J. (1991). Human capital investments or norms of role transitions? How women's schooling and career affect the process of family formation. *American Journal of Sociology*, 97(1), 143–168.
- Bognár V. (2007). Első elszakadás a szülői háztól: A felnőtté válás kezdete? In Somlai P. (szerk.), *Új Ifjúság: Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcensekről* (45–80. o.). Budapest: Napvilág.
- Brückner, H. and Mayer, K. U. (2005). De-standardization of the life course: What it might mean? And if it means anything, whether it actually took place? *Advances in Life Course Research*, 9, 27–53.
- Bukodi, E. and Róbert, P. (2005). The effect of the globalization process on the transition to adulthood in Hungary. In H.-P. Blossfeld, E. Klijzing, M. Mills and K. Kurz (Eds.), *Globalization, uncertainty and youth in society* (pp. 177–213). London, New York: Routledge.
- Collins, L. M. and Lanza, S. T. (2010). *Latent class and latent transition analysis with applications in the social, behavioral, and health sciences*. Hoboken: Wiley.
- Côté, J. E. (2000). *Arrested adulthood: The changing nature of maturity and identity*. New York: New York University Press.
- Côté, J.E. and Bynner, J. (2008). Changes in the transition to adulthood in the UK and Canada: The role of structure and agency in emerging adulthood. *Journal of Youth Studies*, 11(3), 251–268.

- De Jong Gierveld, J., De Valk, H. and Blommesteijn, M. (2002). Living arrangements of older persons and family support in more developed countries. *Population Bulletin of the United Nations*, 42-43, 193-217.
- Domokos T. (2010). A felnőtt korba való átmenet demográfiája a poszt-szocialista Magyarországon. *Új ifjúsági szemle*, 8(3), 64-84.
- D'Souza, J. (2017, June 28). Xennials, the microgeneration between Gen X and Millennials. Because you can be a bit of both. *Huffington Post*. Available from www.huffingtonpost.ca
- Durst J. (2006). *Kirekesztettség és gyermekvállalás. A romák termékenységének változása néhány „gettósodó” aprófaluban (1970-2004)* (Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola). <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/24/>
- Easterlin, R. A. (1987). *Birth and fortune: The impact of numbers on personal welfare* (2nd ed). Chicago: University of Chicago Press.
- Elder, G. H. (1975). Age differentiation and the life course. *Annual Review of Sociology*, 1(1), 165-190.
- Elder, G. H. (1985). *Life course dynamics: Trajectories and transitions, 1968-1980*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Elzinga, C. H. and Liefbroer, A. C. (2007). De-standardization of family-life trajectories of young adults: A cross-national comparison using sequence analysis. *European Journal of Population*, 23(3-4), 225-250.
- Fernández-Kelly, M. P. (1998). Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban: Következmények a bevándorlás gazdaság-szociológiájára. In Lengyel Gy. és Szántó Z. (szerk.), *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája* (239-280. o.). Budapest: Aula.
- Friedman, D., Hechter, M. and Kanazawa, S. (1994). A theory of the value of children. *Demography*, 31(3), 375-401.
- Furstenberg, F. F. (2008). The intersections of social class and the transition to adulthood. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 119, 1-10.
- Furstenberg, F. F., Kennedy, S., McLoyd, V. C., Rumbaut, R. G. and Settersten, R. A. (2003). *Between adolescence and adulthood: Expectations about the timing of adulthood* (Network on the Transitions to Adulthood, Research Network Working Paper 1).
- Furstenberg, F. F., Kennedy, S., McLoyd, V. C., Rumbaut, R. G. and Settersten, R. A. (2004). Growing up is harder to do. *Contexts*, 3(3), 33-41.
- Füstös L., Kovács E., Meszéna Gy. és Simonné Mosolygó N. (2007). *Alakfelismerés: Sokváltozós statisztikai módszerek*. Budapest: Új Mandátum.
- Gábor K. (2000). *A középosztály szigete*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Galland, O. (2004). *Sociologie de la jeunesse*. Paris: Armand Colin.
- Gazsó F. és Laki L. (2004). *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest: Napvilág.
- Gazsó T. (2013). Munkaerő-piaci helyzetkép. In Székely L. (szerk.), *Magyar ifjúság 2012. Tanulmánykötet* (127-151. o.). Budapest: Kutatópont.
- George, L. K. (1993). Sociological perspectives in life transitions. *Annual Review of Sociology*, 19(1), 353-373.
- Hagenaars, J. A. and McCutcheon, A. L. (Eds.) (2002). *Applied latent class analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hermes-Bohnhoff, E. (1993). *Hotel Mama: Warum erwachsene Kinder heute nicht mehr ausziehen*. Zürich, Stuttgart: Kreuz Verlag.
- Híves T. és Kozma T. (2014). Az expanzió vége? *Educatio*, 2, 239–252.
- Hogan, D. P. and Astone, N. M. (1986). The transition to adulthood. *American Review of Sociology*, 12(1), 109–130.
- Kapitány B. (2006, október). *Objektív és szubjektív tényezők a felnőtté válás átalakuló folyamatában*. Az előadás elhangzott: Andorka Rudolf Emlékkonferencia, Budapest.
- Keniston, K. (1968). *Young radicals*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Klein, H. (1990). Adolescence, youth and young adulthood. *Youth and Society*, 21(4), 446–471.
- Kozma, T. (2010). Expanzió: Tények és előrejelzések, 1983–2020. *Educatio*, 1, 7–18.
- Központi Statisztikai Hivatal (2005). *Lakásviszonyok az ezredfordulón*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal (2012). *Lakáshelyzet*. In *Társadalmi helyzetkép 2010*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Központi Statisztikai Hivatal (2016). *Demográfiai évkönyv 2015*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Laki L. (2006). Az ifjúság a magyar társadalomban. In Kovách I. (szerk.), *Társadalmi metszetek: Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon* (177–205. o.). Budapest: Napvilág.
- Lanza, S. T., Dziak, J. J., Huang, L., Wagner, A. T. and Collins, L. M. (2018). *LCA Stata plugin users' guide* (Version 1.2.1). University Park, PA: Pennsylvania State University, The Methodology Center.
- Lesnard, L., Cousteaux, A.-S., Chanvrlil, F. and Le Hay, V. (2016). Do transitions to adulthood converge in Europe? An optimal matching analysis of work–family trajectories of men and women from 20 European countries. *European Sociological Review*, 32(3), 355–369.
- Liefbroer, A. C. (1999). From youth to adulthood: Understanding changing patterns of family formation from a life course perspective. In L. J. G. van Wissen and P. A. Dykstra (Eds.), *Population issues: An interdisciplinary focus* (pp. 53–85). New York: Kluwer.
- Lui, C. K., Chung, P. J., Wallace, S. P. and Aneshensel, C. S. (2014). Social status attainment during the transition to adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(7), 1134–1150.
- Macmillan, R. and Billari, F. C. (2012, May). *Stability and change in the transition to adulthood: Latent structure analysis of three generations in the national longitudinal surveys*. Paper prepared for submission to the 2012 Annual Meeting of the Population Association of America. Available from <https://paa2012.princeton.edu>
- Macmillan, R. and Copher, R. (2005). Families in the life course: Interdependency of roles, role configurations, and pathways. *Journal of Marriage and Family*, 67(4), 858–879.
- Macmillan, R. and Eliason, S. R. (2003). Characterising the life course as role configurations and pathways: A latent structure approach. In J. T. Mortimer and M. J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the life course* (pp. 529–554). New York: Kluwer Academic, Plenum Publishers.

- Macura, M. and Mochizuki-Sternberg, Y. (1999). Fertility decline in the transition economies, 1982-1997: Political, economic and social factors. In United Nations Economic Commission for Europe, *Economic Survey of Europe* (pp. 181-194). New York: United Nations Economic Commission for Europe.
- Magidson, J. and Vermunt, J. K. (2002). Latent class models for clustering: A comparison with K-means. *Canadian Journal of Marketing Research*, 20(1), 37-44.
- Manzoni, A. (2016). Conceptualizing and measuring youth independence multidimensionally in the United States. *Acta Sociologica*, 59(4), 362-377.
- Medgyesi M. és Nagy I. (2014). Fiatalok életkörülményei Magyarországon és az EU országokban 2007 és 2012 között. In Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Ríport 2014* (303-323. o.). Budapest: TÁRKI.
- Mills, M. and Blossfeld, H.-P. (2003). Globalization, uncertainty and changes in early life courses. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 6(2), 188-218.
- Modell, J., Furstenberg, F. F. and Herschberg, T. (1976). Social change and transitions to adulthood in historical perspective. *Journal of Family History*, 1(1), 7-32.
- Molnár É. (2014). A kapunyitási pánik jelenségének vizsgálata a debreceni egyetemisták körében. *Metszetek*, 3(1), 358-371.
- Monostori J. és Murinkó L. (2018). Háztartás- és családszerkezet. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs. (szerk.), *Demográfiai portré 2018: Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (177-197. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Mortimer, J. T. (2012). Transition to adulthood, parental support, and early adult well-being: Recent findings from the Youth Development Study. In A. Booth, S. L. Brown, N. S. Landale, W. D. Manning and S. M. McHale (Eds.), *Early adulthood in a family context* (pp. 27-34). New York: Springer.
- Murinkó L. (2009). Elköltözés a szülői házból. In Spéder Zs. (szerk.), *Párhuzamok: Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón* (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 86) (107-131. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Murinkó L. (2010). Mitől lesz valaki felnőtt? A családi szerepek és az önállóvá válás szerepe a felnőtté válásban Magyarországon. *Demográfia*, 53(1), 7-37.
- Murinkó L. és Spéder Zs. (szerk.) (2016). *Felhasználói kézikönyv az Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-4. hullámához* (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 97). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Nyüsti Sz. (2013). Oktatási helyzetkép. In Székely L. (szerk.), *Magyar ifjúság 2012. Tanulmánykötet* (90-125. o.). Budapest: Kutatópont.
- Oesterle, S., Hawkins, J. D., Hill, K. G. and Bailey, J. A. (2010). Men's and women's pathways to adulthood and their adolescent precursors. *Journal of Marriage and Family*, 72(5), 1436-1453.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2000). *Education at a Glance 2000*: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2010). *Education at a Glance 2010*: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing.

- Osgood, D. W., Ruth, G., Eccles, J. S., Jacobs, J. E. and Barber, B. L. (2005). Six paths to adulthood: Fast starters, parents without careers, educated partners, educated singles, working singles, and slow starters. In R. A. Settersten, F. F. Furstenberg and R. Rumbaut (Eds.), *On the frontier of adulthood: Theory, research, and public policy* (pp. 320–355). Chicago: University of Chicago Press.
- Räikkönen, E., Kokko, K., Chen, M. and Pulkkinen, L. (2012). Patterns of adult roles, their antecedents and psychosocial wellbeing correlates among Finns born in 1959. *Longitudinal and Life Course Studies*, 3(2), 211–227.
- Robbins, A. and Wilner, A. (2001). *Quarterlife crisis: The unique challenges of life in your twenties*. New York: Penguin Putnam.
- Robette, N. (2010). The diversity of pathways to adulthood in France: Evidence from a holistic approach. *Advances in Life Course Research*, 15(2–3), 89–96.
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Nurmi, J.-E. and Eerola, M. (2014). Antecedents and consequences of transitional pathways to adulthood among university students: 18-year longitudinal study. *Journal of Adult Development*, 21(1), 48–58.
- Schoon, I. (2015). Diverse pathways: Rethinking the transition to adulthood. In P. R. Amato, A. Booth, S. M. McHale and J. Van Hook (Eds.), *Families in an era of increasing inequality: Diverging destinies* (pp. 115–136). Zürich: Springer.
- Schwanitz, K. (2017). The transition to adulthood and pathways out of the parental home: A cross-national analysis. *Advances in Life Course Research*, 32, 21–34.
- Settersten, R. A. (2006). *Becoming adult: Meanings and markers for young Americans* (Network on the Transitions to Adulthood Working Paper, March).
- Shanahan, M. J. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: Variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 667–692.
- Shanahan, M. J., Porfeli, E. J., Mortimer, J. T. and Erickson, L. D. (2005). Subjective age identity and the transition to adulthood. When do adolescents become adults? In R. A. Settersten, F. F. Furstenberg and R. Rumbaut (Eds.), *On the frontier of adulthood: Theory, research, and public policy* (pp. 225–255). Chicago: University of Chicago Press.
- Skogbrott Birkeland, M., Leversen, I., Torsheim, T. and Wold, B. (2014). Pathways to adulthood and their precursors and outcomes. *Scandinavian Journal of Psychology*, 55(1), 26–32.
- Somlai P. (2007). A posztadolescencek kora: Bevezetés. In Somlai P. (szerk.), *Új Ifjúság: Szociológiai tanulmányok a posztadolescencekről* (9–43. o.). Budapest: Napvilág.
- Somlai P. (2010). Változó ifjúság. *Educatio*, 19(2), 175–190.
- Spéder Zs. (2005). Az európai családformák változatossága: Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón. *Századvég*, 10(37), 3–47.
- Spéder, Zs. and Bartus, T. (2016). Educational enrolment, double-status positions and the transition to motherhood in Hungary. *European Journal of Population*, 33(1), 55–85.

- Spéder, Zs., Kapitány, B. and Neumann, L. (2009). Life-course transitions in Hungary before and after the societal transformation. In D. Anxo, G. Bosch and J. Rubery (Eds.), *The welfare state and life transitions: A European perspective* (pp. 287-327). Cheltenham: Edward Elgar.
- Szabó A. és Bauer B. (szerk.) (2009). *Ifjúság2008. Gyorsjelentés*. Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Szabó A., Bauer B. és Laki L. (2002). *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Székely L. (szerk.) (2013). *Magyar ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Budapest: Kutatópont.
- Székely L. és Szabó A. (szerk.) (2016). *Magyar ifjúság kutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai fiatalok!* Budapest: Új Nemzedék Központ.
- Széli K. és Nagy Á. (2018). Oktatási helyzetkép: Iskolai életutak, tervek és lehetőségek. In Nagy Á. (szerk.), *Margón kívül: Magyar ifjúságkutatás 2016* (54-97. o.). Budapest: Excenter Kutatóközpont.
- Vaskovics L. (2000). A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. *Szociológiai Szemle*, 10(4), 3-20.
- Vincze, Sz. (2012). Átmenet az oktatásból a munka világába: Friss diplomások a munkaerőpiacon. *Iskolakultúra*, 22(3), 85-95.
- Wallace, C. and Kovatcheva, S. (1998). *Youth in society: The construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. London: MacMillan.

MELLÉKLET

M1. táblázat: A látens osztályelemzés illeszkedési mutatóinak összehasonlítása a különböző számú osztályt tartalmazó modellek esetén az elemzés egyes lépéseiben

Osztályok száma	Log-likelihood	Likelihood arány	Szabadságfok	AIC	BIC	A kiválasztott modell
1. hullám keresztmetszeti adatai						
1	-1 878,6	868,3	26	878,3	902,9	
2	-1 544,3	199,7	20	221,7	275,7	
3	-1 458,8	28,8	14	62,8	146,2	X
4	-1 449,4	10,0	8	56,0	168,8	
5	-1 445,7	2,5	2	60,5	202,8	
2. hullám keresztmetszeti adatai						
1	-2 238,7	1 167,9	26	1 177,9	1 201,5	
2	-1 876,9	444,3	20	466,3	518,2	
3	-1 688,4	67,2	14	101,2	181,4	
4	-1 667,0	24,5	8	70,5	179,0	X
5	-1 658,3	7,0	2	65,0	201,8	
3. hullám keresztmetszeti adatai						
1	-1 645,5	610,1	26	620,1	642,3	
2	-1 405,1	129,2	20	151,2	200,0	
3	-1 365,2	49,5	14	83,5	159,0	
4	-1 343,2	5,5	8	51,5	153,5	X
5	-1 341,6	2,4	2	60,4	189,0	

M1. táblázat: A látens osztályelemzés illeszkedési mutatóinak összehasonlítása a különböző számú osztályt tartalmazó modellek esetén az elemzés egyes lépéseiben (folytatás)

Osztályok száma	Log-likelihood	Likelihood arány	Szabadságfok	AIC	BIC	A kiválasztott modell
4. hullám keresztmetszeti adatai						
1	-1 094,1	339,7	26	349,7	370,0	
2	-950,6	52,7	20	74,7	119,3	
3	-928,7	8,9	14	42,9	112,0	X
4	-925,4	2,4	8	48,4	141,7	
5	-924,7	1,0	2	59,0	176,7	
1-4. hullám longitudinális adatai						
1	-1 890,6	734,3	133	754,3	794,9	
2	-2 776,8	331,9	122	373,9	477,0	
3	-2 700,7	179,7	111	243,7	400,7	
4	-2 664,6	107,6	100	193,6	404,6	X
5	-2 641,8	61,9	89	169,9	434,9	
6	-2 634,2	46,7	78	176,7	495,7	

Megjegyzések: AIC = Akaike Information Criterion, BIC = Bayesian Information Criterion. A modellek kiválasztása során a legfőbb szempont az AIC és a BIC minimalizálása és az egyszerűbb (kevesebb osztályt tartalmazó) modell preferálása volt. A hat vagy több osztályt tartalmazó keresztmetszeti modellek szabadságfoka negatív, ami identifikációs problémára utal, ezért nem szerepelnek a táblázatban.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás longitudinális adatbázisa (2001–2013), az 1981–1983-as születési kohorsz, n = 1000, saját számítás.

PATHWAYS, PRECURSORS AND OUTCOMES OF THE TRANSITION TO ADULTHOOD IN THE 2000S IN HUNGARY

ABSTRACT

In the present paper, we analyse the process of the transition to adulthood in contemporary Hungary. We identify the typical pathways of the transition to adulthood, describe them in terms of role transitions, as well as regarding their socio-economic background and outcomes. In order to do so, we regard the transition to adulthood as a multi-dimensional and dynamic process.

We use longitudinal data from four waves of the Hungarian Generations and Gender Survey (2001–2012). We follow the 1981–1983 birth cohort between ages 18–20 and 29–31 ($n = 1000$). The roles that are usually associated with the transition to adulthood are measured with the same dummy variables in each wave: participation in full-time education, being (self-)employed, living together with one or both parents, living with a partner or spouse, being a parent. We use the method of two-step latent class analysis.

Our results indicate that the transitory period between adolescence and adulthood can be characterised by quite different role configurations. Four different pathways were identified. The most common one is characterized by prolonged education and delayed family formation (51%). 24% of young people become employed early and form their own family late; 17% belongs to the “early family formation” group. Interestingly, the pathway that resembles the traditional, linear model of transition to adulthood the most (educated pathway with family) is the least frequent (9%). The four different pathways differ regarding their precursors and outcomes. Our results suggest that both becoming independent “too early” and “being stuck” in the postadolescent life phase may be associated with social disadvantage, while the standard “educated pathway with family” is most common among the most advantaged.